

Жінки та переміщення в Україні

Аналітичний звіт

ГРОМАДСЬКА
АЛЬТЕРНАТИВА

Жінки та переміщення в Україні

Аналітичний звіт

Жінки та переміщення в Україні. Аналітичний звіт / В. Бабій, О. Уварова, М. Ясеновська — Харків, 2019, 52 ст.

Фото на обкладинці будинок в Авдіївці після обстрілів та мурал з портретом місцевої вчительки на його стіні.¹

Даний матеріал представляє собою аналітичний звіт за результатами кабінетного та польового досліджень стану дотримання прав жінок з числа ВПО в Україні та загальної оцінки викликів, з якими ці жінки стикаються. Аналітичний звіт містить моніторинг судових рішень по справах, пов'язаних із ВПО з урахуванням гендерного аспекту, аналіз державних та місцевих програм, щодо представленості в них конкретних кроків на підтримку жінок-ВПО та їх потреб, огляд досліджень міжнародних та місцевих організацій в означеній сфері, результати польового дослідження та інтерв'ю із жінками-ВПО та організаціями, що надають гуманітарну допомогу в Луганській та Донецькій областях, а також у регіонах масового переміщення (на прикладі Харкова).

Проект реалізовано у співпраці з некомерційною організацією DRA в рамках діяльності Робочої групи щодо жіночих та гендерних реалій на території ОБСЄ платформи «Громадянська солідарність», а саме — проекту «Strengthening Civil Society Cooperation in the OSCE Region in Regards to Security, Human Rights, Conflict Resolution and Gender Equality», за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина.

Думки у тексті даного звіту можуть не відображати офіційну позицію Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина.

© Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива», 2019

¹ https://24tv.ua/ru/simvoly_vojny_opublikovali_svezhie_foto_pechalno_izvestnyh_9_jetazhek_v_avdeevke_n897886

Вступ

Даний матеріал представляє собою аналітичний звіт за результатами кабінетного та польового досліджень стану дотримання прав жінок з числа ВПО в Україні та загальної оцінки викликів, з якими ці жінки стикаються. Дослідження, які провели експертки та волонтерки Харківської обласної фундації «Громадська Альтернатива», охоплює проблематику вимушеної міграції жінок як у межах одного населеного пункту, так і переміщення з невідконтрольної території.

Цей звіт — лише короткий ілюстративний огляд викликів вимушеної міграції, з якими зустрічаються жінки через збройний конфлікт на Сході України, і не претендує на повне і всебічне висвітлення ситуації. Однак в ньому виокремлені основні проблемні питання та тенденції, що потребують негайного втручання з боку держави та громадськості.

Серед представлено у даній роботі матеріалу — моніторинг судових рішень по справах, пов'язаних із ВПО з урахуванням гендерного аспекту, аналіз державних та місцевих програм, щодо наявності в них конкретних кроків на підтримку жінок-ВПО та їх потреб, огляд досліджень міжнародних та місцевих організацій в означеній сфері, попередні результати польового дослідження та інтерв'ю із жінками-ВПО та організаціями, що надають гуманітарну допомогу в Луганській та Донецькій областях, а також у регіонах масового переміщення (на прикладі Харкова).

На основі матеріалу, який зібрали та проаналізували наші авторки, ми напрацювали низку рекомендацій органам державної влади, місцевого самоврядування, міжнародній спільноті та громадянському суспільству України. У запропонованих діях враховано результати експертних обговорень загальних викликів правам жінок у зв'язку з міграцією Робочою групою з питань жінок та гендерних реалій в регіоні ОБСЄ.

Дослідження було ініційоване названою Робочою групою в рамках спільного проекту з неурядовою організацією «DRA» (Берлін, ФРН) щодо посилення кооперації в громадянському суспільстві в регіоні ОБСЄ з питань безпеки, прав людини і гендерної рівності при фінансовій підтримці Міністерства закордонних справ Федеративної Республіки Німеччина.

Авторки звіту висловлюють щире подяку співробітницям і співробітникам організацій Благодійний фонд «Право на захист», Гуманітарна Місія «Проліска», Норвезька рада у справах біженців (NRC) за цінні поради, людяність та відданість своїй справі. Окрема вдячність всім учасницям дослідження, які ділилися з нами своїми вражаючими історіями та невичерпною силою духу.

Це видання було б неможливе без участі волонтерок організації: Оксани Тищенко, Катерини Дайнеко, Хельги Ясеновської, Валерії Валової, Олександри Новічкової.

Авторки

Олена Уварова, кандидатка юридичних наук, викладачка кафедри «Теорія і філософія права» Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, експертка з права ХОФ «Громадська Альтернатива». Має досвід роботи гендерною експерткою для Ради Європи та проектів ООН Жінки в Україні. Олена є автором понад 70 наукових праць з теорії права, прав людини, антидискримінаційної політики, гендерної рівності та доступу до правосуддя.

Марія Ясеновська, експертка з питань прав людини та моніторингу, президентка ХОФ «Громадська Альтернатива», співголова Коаліції проти дискримінації в Україні, учасниця тренерського пулу Молодіжного Департаменту Ради Європи. Вона має більш ніж 15-річний досвід роботи в дослідницьких та освітніх проектах у різних частинах регіону ОБСЄ. Марія має понад 40 публікацій про права людини, права дитини, недискримінацію, гендерну рівність та інші, у тому числі моніторингові звіти та аналітичні дослідження.

Вікторія Бабій, експертка з прав людини та документування воєнних злочинів і злочинів проти людяності, координаторка моніторингової групи, психологиня, членкиня Правління Харківської обласної фундації «Громадська Альтернатива». Має більше ніж 10 років досвіду участі у моніторингових програмах та практичного правозахисту.

Партнерські організації

Харківська обласна фундація «Громадська Альтернатива» — українська громадська організація, заснована у Харкові у 2005 році. Просуває цінності інклюзивного демократичного суспільства, пріоритетні напрямки діяльності в Україні та регіоні ОБСЄ — освіта з прав людини і прав дитини, моніторинг у сфері прав людини та дитини, протидія дискримінації, впровадження Європейських стандартів прав людини до українського судочинства.

DRA — некомерційна неурядова організація, розташована в Берліні. З 1992 року просуває демократичні цінності в Росії та інших країнах Східної Європи, у співпраці з російськими, білоруськими, українськими та іншими європейськими НУО, а також незалежними ЗМІ. DRA пропонує молодіжні та інші програми обміну в області політичної освіти, демократії та активного громадянства, а також працює над встановленням зв'язків із західними партнерствами. Крім того, DRA виступає в якості агента європейської волонтерської служби для добровольців зі Східної та Західної Європи.

Робоча група з питань жінок та ґендерних реалій в регіоні ОБСЄ була заснована в Гамбурзі у 2016 році як реакція на скорочення простору для громадянського суспільства та факт, що цей процес не є ґендерно нейтральним. Учасниці групи, досвідчені миротворкині та правозахисниці з Німеччини, Італії, Швеції, Австрії, України, Росії, Грузії, Вірменії та Киргизстану, бачать важливу роль участі жінок у форматах діалогу, мирних процесах, переговорах, аналізу та вирішення конфліктів. Визнаючи, що жінки, з одного боку, є найбільш уразливими та мультиуразливими у контексті обмеження свободи громадської діяльності, Робоча група бачить свою місію у сприянні жінкам як агентами змін. Серед заходів Робочої групи — місії з моніторингу в Україні та Грузії, діяльність у Киргизії та Вірменії, а також адвокаційна робота, публічні обговорення та семінари як для експертів, так і для широкої аудиторії в регіоні ОБСЄ.

Платформа «Громадянська солідарність» (CSP) — об'єднання громадянських організацій і груп з країн регіону ОБСЄ, а також міжнародних НУО, зацікавлених у спільній діяльності з просування та захисту прав людини в регіоні ОБСЄ, готових координувати свої зусилля у цьому напрямку, просувати спільні позиції та надавати один одному взаємну підтримку та допомогу.

Зміст

1. Вступ	3
2. Методологія	7
3. Хронологія конфлікту	10
4. Інформація про ВПО в Україні: кількісні та гендерні показники	12
5. Законодавство, державні та місцеві програми, спрямовані на підтримку та захист прав ВПО	14
6. Основні виклики та порушення прав ВПО з урахуванням гендерного аспекту	16
7. Результати моніторингу судових рішень щодо прав та інтересів ВПО	19
8. Вимушене переміщення — виклики та відповіді	31
9. Рекомендації	42
10. Додатки:	
• Географія дослідження	45
• Аналіз державних програм і стратегій, які не є спеціально гендерно орієнтованими, на наявність в них положень, які враховують специфіку положення жінок з числа внутрішньо переміщених осіб	47
• Аналіз державних програм і стратегій, які є спеціально гендерно орієнтованими, на наявність в них положень щодо захисту прав жінок у період конфлікту та в постконфліктний період	50

Методологія

Кабінетне дослідження складалося з аналізу наявної нормативно-правової бази щодо ВПО на предмет відображення у ній стратегій, норм та стандартів забезпечення прав жінок та виділення жінок як потенційних жертв множинної дискримінації у результаті переміщення. Усього було проаналізовано 12 законів та підзаконних актів, а також 10 державних програм та стратегій, як ґендерно нейтральних, але пов'язаних із темою конфлікту та переміщення, так і ґендерно орієнтованих на предмет уваги до захисту жінок в ситуації конфлікту та переміщення. Аналіз містить нормативні акти загальнодержавного рівня та місцеві документи, що були зібрані шляхом надсилання інформаційних запитів до обласних адміністрацій та рад, а також міських рад міст, що є обласними центрами та Києва. Усього було опрацьовано 55 відповідей.

До матеріалів звіту увійшли результати досліджень міжнародних та українських організацій, що в більшому чи меншому ступеню розглядали проблему дотримання прав жінок в контексті переміщення. Так, було розглянуто звіти Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців, Міжнародної організації з міграції, Офісу ООН з координації гуманітарних ситуацій організації, громадських організацій Крим SOS та Жіночі Перспективи.

Третьою частиною кабінетного дослідження став аналіз судових рішень, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень.² Пошук здійснювався за ключовими фразами, які змістовно охоплюються предметом дослідження, відібрані справи підлягали контекстному аналізу. Предметом первинного аналізу стало близько 9000 справ, з них для представлення у звіті було відібрано ті, що яскраво ілюструють проблематику дотримання прав жінок з числа ВПО. Варто зауважити, що найбільш представленими серед судових рішень є категорії справ про соціальний захист, у тому числі право на соціальні виплати, і пенсійне забезпечення. Під час дослідження експерти опрацювали всю базу без відокремлення будь-якої географії розташування судів. Період винесення судових рішень брався у проміжок з 2014 по 2018 роки. У звіті приклади судових рішень систематизовані за основними наявними проблемами, виокремленими під час інших етапів аналізу ситуації.

Польове дослідження проводилося на підконтрольних територіях Донеччини та Луганщини, у звільнених містах та на контактній лінії, і охоплює вимушену міграцію як у межах одного населеного пункту, так і переміщення з непідконтрольної території.

Дослідницька група провела дві польові місії у листопаді–грудні 2018 року, відвідала Авдіївку, Мар'їнку, Торецьк, Золоте, Щастя, Ольховські Дачі (Станиця Луганська), Сєвєродонецьк, Костянтинівку, Краматорськ. На умовах збереження особистої

² <http://www.reyestr.court.gov.ua>

анонімності дослідниці збирали глибинні інтерв'ю з представницями і представниками організацій, що надають підтримку ВПО, та жінкам, які перемістилися протягом 2014–2018 років.

Джерелами інформації для цього дослідження, крім того, були офіційні документи та публікації органів влади, звіти міжнародних місій та організацій.

Щодо формування вибірки з міркувань доцільності та безпеки було вирішено поставити кілька **обмежень**. По-перше, дослідження проводилося серед осіб, що знаходяться на підконтрольній уряду України території, де протягом 2014–2018 років відбувалися чи відбуваються бойові дії. По-друге, для участі в опитуванні запрошувалися виключно жінки, вимушені переміститися внаслідок бойових дій та представники і представниці неурядових організацій, що надають різнопланову підтримку ВПО на місцях.

Для **формування вибірки** у дослідженні було вирішено застосувати метод snowball («снігова куля») респонденти надавали інформацію про інших осіб, які потенційно могли б взяти участь у дослідженні. Населені пункти для проведення дослідження обирались так, щоб до переліку ввійшли і обласні центри, і малі міста та селища. Загалом відбулося 20 зустрічей, зібрано 15 інтерв'ю.

Безпосередньо **інтерв'ювання** проводилося у рамках польових дослідницьких місій на основі напівструктурованого опитувальника, розробленого експертками ХОФ «Громадська Альтернатива». Усі зустрічі були попередньо погоджені у телефонних розмовах і відбувалися у місцях, які обирали чи пропонували респондентки за власним бажанням: переважно, у них вдома або на робочому місці, три інтерв'ю було проведено в салоні машині.

Для підготовки **опитувальника** було враховано дані звітів міжнародних організацій та моніторингових місій, українських правозахисних та гуманітарних організацій, а також офіційні статистичні дані.

Опитувальник охоплює наступні тематичні блоки:

- Соціально-демографічні характеристики: вік, рід занять, сімейний стан;
- Обставини і причини переміщення;
- Житло, оточення, інфраструктура;
- Підтримка родинних зв'язків;
- Фінансова незалежність та трудові права;
- Безпека;
- Доступ до освітніх послуг;
- Доступ до медичних послуг;
- Доступ до адміністративних послуг;
- Доступ до правосуддя;
- Інституції та структури, які надають допомогу та підтримку;
- Основні джерела та канали інформації.

Респондентки — жінки-ВПО віком від 17 до 83 років, надавали усвідомлену згоду на ведення аудіозапису розмови на умовах анонімності та конфіденційності, найкоротше інтерв'ю тривало 30 хвилин, найдовше — 2,5 години. Під час проведення опитування інтерв'юєрки ознайомлювали респонденток із метою збору, умовами збереження та використання інформації.

Хронологія конфлікту

Необхідно зазначити, що вимушене переміщення безпосередньо пов'язане із загостренням бойових дій, тож наводимо ключові події хронології конфлікту на сході України.

Взимку та навесні 2014 року після подій на Майдані у Києві та найбільших містах південно-східної частини України відбулася серія масових протестів. У той самий час війська без розпізнавальних знаків окупували Кримський півострів. **16 березня 2014** на території Криму і міста Севастополя пройшов псевдореферендум про статус півострова, за результатами якого Росія включила Крим до свого складу. Одночасно з анексією АР Крим відбулися захоплення адміністративних будівель у Донецьку, Луганську, Маріуполі, Лисичанську, Краматорську, Слов'янську, Макіївці та інших містах Донецької та Луганської областей. **14 квітня 2014 року** українська влада заявила про початок антитерористичної операції (АТО).

У квітні 2014 року збройні формування на Донбасі оголосили про створення так званих «Донецької Народної Республіки» та «Луганської Народної Республіки», а **11 травня** провели так званий референдум про державну самостійність ДНР та ЛНР. У той самий час на цих територіях почалися переслідування проукраїнських активістів та активісток, що спричинило «першу хвилю».

Бойові дії, що до цього мали характер точкових зіткнень, розгорілися з новою силою. Місцеві жителі, що не брали участь у збройному конфлікті, почали масово виїжджати з зони бойових дій за усіма доступними напрямками.

У липні 2014 року почався наступ українських військ, було звільнено від сепаратистів стратегічно важливі міста: Слов'янськ, Краматорськ, Костянтинівку, Бахмут (Артемівськ), Лисичанськ, Сєвєродонецьк, Маріуполь. Люди почали повертатися у звільнені міста, натомість почали виїжджати мешканці з населених пунктів, через які проходила лінія зіткнення, або йшли бої за контроль над кордоном з РФ.

У серпні 2014 року після прямого військового втручання збройних сил Російської Федерації бої під Іловайськом стали одним з переломних моментів війни на сході України: Збройні сили України перейшли від атаки до оборони. Частина населених пунктів Луганської і Донецької областей, звільнених під час АТО, згодом знову перейшла під контроль сепаратистів та російських військових.

5 вересня 2014 року представники України, Росії, ОБСЄ й так званих «ДНР» та «ЛНР» підписали Мінську угоду про введення режиму припинення вогню. **19 вересня** відбувся другий етап переговорів, під час якого сторони підписали меморандум, що врегулював цей режим. Згідно з угодою сторони конфлікту зобов'язувалися дотримуватися перемир'я, зупинитися на поточних позиціях, відвести зброю калібром понад 100 мм

на 15 кілометрів від лінії зіткнення й здійснити обмін полоненими.³

Попри це, обстріли та бої на Донбасі тривали, зокрема, продовжувалися бої за Донецький аеропорт, хоча їх інтенсивність дещо зменшилася.

30 січня збройні формування так званої «ДНР» захопили місто Вуглегірськ, і в наступні тижні поступово стали брати місто Дебальцеве в кільце.

11-12 лютого на саміті в Мінську за участі України, Росії, Німеччини та Франції було узгоджено план заходів з упровадження Мінських угод і погоджено перемир'я та припинення вогню з **15 лютого 2015** року. Наприкінці лютого 2015 року почався погоджений у Мінську процес відведення важкої військової техніки від лінії розмежування. Втім, узгоджена домовленостями лінія і зараз не співпадає з реальним розташуванням сил.

30 квітня 2018 року Антитерористична операція (АТО) була переформатована у Операцію об'єднаних сил з передачею формального управління від СБУ до Об'єднаного оперативного штабу ЗСУ.

Переважна більшість осіб, які перемістились із зони АТО внаслідок збройного конфлікту, виїхали ще до початку впровадження Мінських угод. З лютого 2015 року час від часу відбуваються локальні загострення, які, у свою чергу, провокують вимушене переміщення.

Так, наприклад, **17 травня 2018 року** підрозділи ЗСУ офіційно повідомили про взяття під контроль (виведення з «сірої зони») частини смт. Південне (Торецьк) на Донеччині, після чого почалися бої за селище Чигарі. Наразі, з підконтрольної частині селища виїхало цивільне населення, а доступ до населеного пункту закрито.

З вересня 2018 року триває загострення поблизу селищ Катеринівка і Золоте-4 (хутір Вільний), які так само були виведені з «сірої зони» (Луганська область).

Згідно даних, наведених UN OCHA, з квітня 2014 року по грудень 2018 року було вбито більше 3000 та поранено близько 9000 цивільних осіб.⁴

3 Протокол за результатами консультацій тристоронньої контактної групи щодо спільних кроків, спрямованих на імplementацію мирного плану Президента України Петра Порошенка та ініціатив президента Росії Володимира Путіна. Режим доступу: <https://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>

4 OCHA Ukraine, Situation reports. Last Updated: December, 31, 2018. Режим доступу: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Situation%20Report%20-%20Ukraine%20-%2031%20Dec%202018_0.pdf

Інформація про внутрішньо переміщених осіб в Україні: кількісні та ґендерні показники

Згідно офіційних даних Міністерства соціальної політики України станом на 26 листопада 2018 року в Україні на обліку перебуває 1 519 654 внутрішньо переміщених осіб — це загальна кількість осіб, що перемістилися з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей та тимчасово анексованої території АР Крим.⁵

Україна входить у десятку країн світу з найбільшою кількістю ВПО, що отримали такий статус через збройний конфлікт та насилля. Українська держава поступається лише країнам Середнього Сходу — Сирія (6,6 млн ВПО), Ірак (3,3 млн), Ємен (2,5 млн); а також країнам Африки — Судан (3,2 млн), Нігерія (2,1 млн), Південний Судан (1,7 млн); випереджає Пакистан (1,5 млн) та Афганістан (1,2 млн). Серед європейських країн наша держава знаходиться на першому місці. Україна випереджає Туреччину (близько 1 млн), Азербайджан (564 тис. осіб), Кіпр (272 тис.), Грузію (239 тис.) тощо.⁶

За даними «Жінки ООН», загалом близько 65% ВПО складають жінки і діти («ООН висвітлює ґендерні та гуманітарні питання, пов'язані з конфліктом у східній Україні»⁷).

Найбільше ВПО зареєстровано у Донецькій, Луганській, Харківській, Запорізькій, Дніпропетровській, Київській областях.

У травні 2018 року представниця Уповноваженого ВРУ з прав людини Аксана Філіпішина зазначила: «На жаль, ситуація з дотриманням прав жінок-ВПО в Україні кардинально не поліпшується. Насамперед, це стосується незадовільного процесу інтеграції жінок з числа ВПО у місцеві територіальні громади. А це, в свою чергу, є причиною порушення їх прав на працевлаштування, житло, надання соціальних і медичних послуг, здобуття освіти, тощо. Якщо порівняти рівень реалізації прав жінок-ВПО, то це становить біля 10–12% від реалізації прав чоловіків-ВПО, що є яскравим свідченням ґендерних перекосів».

⁵ <https://www.msp.gov.ua/news/16324.html>

⁶ <http://www.niss.gov.ua/articles/2375/>

⁷ <http://eca.unwomen.org/en/news/stories/2015/10/ukraine-un-tackles-gender-and-humanitarian-impacts>

Регіон	Кількість населення	Кількість ВПО	Відсоток до загальної кількості ВПО	Кількість ВПО на 10 тис населення
Вінницька	1 590 357	12 614	0,8	81
Волинська	1 040 954	4 165	0,42	42
Дніпропетровська	3 230 411	67 551	2,13	213
Донецька	4 244 057	561 076	13,44	134
Житомирська	1 240 482	10 651	0,85	85
Закарпатська	1 258 777	3 147	0,25	25
Запорізька	1 739 488	97 016	5,57	557
Івано-Франківська	1 379 015	4 080	0,3	29
Київська	1 734 471	49 306	3,2	282
Кіровоградська	965 756	13 087	0,9	134
Луганська	2 195 290	261 819	17,0	118
Львівська	2 534 027	10 742	0,7	42
Миколаївська	1 150 126	7 452	0,5	65
Одеська	2 386 516	36 415	2,4	110
Полтавська	1 426 828	26 427	1,7	182
Рівненська	1 162 763	2 808	0,2	24
Сумська	1 104 529	13 397	0,9	121
Тернопільська	1 059 192	2 228	0,1	28
Харківська	2 701 188	172 989	11,3	617
Херсонська	1 055 649	14 552	0,9	145
Хмельницька	1 285 267	6 115	0,4	47
Черкаська	1 231 207	12 813	0,8	104
Чернівецька	908 120	3 015	0,2	33
Чернігівська	1 033 412	8 554	0,6	82
Київ	2 925 760	135 548	8,7	451
Україна	42 584 542	1 492 100	100	353

Законодавство, державні та місцеві програми, спрямовані на підтримку та захист прав ВПО

Наразі в Україні існує велика кількість спеціальних законів та інших нормативно-правових актів, що стосуються ВПО. До цієї нормативної бази часто вносяться зміни.

1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».
2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».
3. Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509.
4. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку оформлення документів, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус, громадянам, які проживають на тимчасово окупованій території України» від 04.06.2014 р. № 289.
5. Тимчасовий порядок контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, затверджений наказом першого заступника керівника Антитерористичного центру при Службі безпеки України від 12.06.2015 р. № 415 (зі змінами).
6. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» № 367 від 04.06.2015 р.
7. Розпорядження КМУ від 14.06.2014 р. № 558 «Питання соціального забезпечення громадян України, які переміщуються з тимчасово окупованої території та районів проведення антитерористичної операції».
8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» від 01.10.2014р. № 505.
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 08.06.2016р. № 365.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2015р. № 505 «Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 роки».
11. Постанова № 696 від 8.09. 2015р.«Про затвердження Порядку здійснення заходів сприяння зайнятості, повернення коштів, спрямованих на фінансування таких заходів, у разі порушення гарантій зайнятості для внутрішньо переміщених осіб».

12. Постанова КМУ № 646 від 22.09.2016р. «Про затвердження Порядку створення, ведення та доступу до відомостей Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб».

Аналіз державних програм і стратегій, щодо наявності в них положень стосовно захисту прав жінок у період конфлікту і в постконфліктний період наведено у Додатках.

Регіональні програми не враховують гендерних компонентів. Серед відповідей на інформаційні запити до всіх обласних та міських рад обласних центрів, а також обласних державних адміністрацій всіх областей України було названо програми з працевлаштування та соціального захисту населення, що передбачають дії для ВПО. Однак на відміну від сімей з дітьми, людей з інвалідністю жінки в них не відокремлюються, а відповідно їх особливі проблемні потреби не враховуються. Більшість відповідей прямо зазначало, що окремо робота з жінками-ВПО не прописана.

Лише одне місто — Кропивницький — веде гендерну статистику наданої ВПО допомоги. Іншим виключенням є Сумська міська рада, що у роботі з працевлаштуванням населення зазначає, що серед пріоритетів роботи є надання рекомендацій при укладанні колективних трудових договорів, включати до них положення, щодо забезпечення гендерної рівності під час працевлаштування, а серед заходів - круглий стіл з питань забезпечення рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків в реалізації своїх прав на працю. Краща ситуація в тих областях де активні громадські організації, що працюють на підтримку гендерної рівності. У таких випадках — Львів, Тернопіль та інші — місцева влада та органи місцевого самоврядування звітуються роботою громадських організацій. До дій, що мають гендерне забарвлення, можна віднести допомогу дітям та їх оздоровлення, що застосовується в усіх регіонах.

Варто зауважити, що 6 регіонів мають місцевий План Надання рекомендацій при укладанні колективних трудових договорів, а в ньому — включати до договорів положення, щодо забезпечення гендерної рівності під час працевлаштування; проведено круглі столи з питань забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків реалізації своїх прав на працю. Більшість регіонів запровадили Програми на реалізацію рівних прав та можливостей жінок і чоловіків або Програми з попередження торгівлі людьми. У цих програмах жінки є основною цільовою групою, однак не враховується компонент переміщення.

Основні виклики та порушення прав ВПО з урахуванням ґендерного аспекту

Сфери відносин, в яких ризик порушення прав ВПО є найвищим:

- взяття на облік;
- відновлення та оформлення документів, що посвідчують особу;
- права, пов'язані зі свободою пересування;
- право на житло;
- право на охорону здоров'я;
- право на соціальний захист;
- право на пенсійне забезпечення;
- право на зайнятість;
- право на освіту;
- виборчі права;
- право на мирне зібрання;
- право на доступ до суду;
- право на проведення державної реєстрації актів цивільного стану;
- доступ до інформації про реалізацію прав ВПО;
- право на майно;
- захист персональних даних.

У ситуації крайньої нужденності та нерівності у жінок може не лишатися іншого варіанту дій, окрім, як надавати послуги сексуального характеру за гроші чи продукти харчування або інші товари. Ці умови, роблять їх особливо вразливими до експлуатації та насильства, а також існує високий ризик інфікування ВІЛ чи іншими захворюваннями, що передаються статевим шляхом.

Це можна підтвердити наведеними нижче даними з досліджень місцевих та міжнародних організацій.

Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців провело дослідження «Попередній аналіз та оцінка потреб внутрішньо переміщених осіб», у якому була проаналізована динаміка внутрішніх переміщень по регіонах України, діяльність органів державної влади щодо забезпечення прав та потреб внутрішньо переміщених осіб.⁸

У 2015 році українська громадська організація «Крим SOS» провела дослідження «Ставлення до переселенців»⁹, завданням якого було дослідити стосунки між місцевими

⁸ http://www.un.org.ua/images/documents/4509/wcms_464289.pdf

⁹ Назва видання, тут і далі в прямій мові збережено використання терміну «переселенці», замість «переміщені особи». І хоча термін «переселенці» не відповідає змісту явища вимушеного переміщення людей, саме він отримав поширення поряд зі скороченням ВПО

громадами і людей з числа ВПО у найбільших містах України.¹⁰ У ході дослідження були проведені соціологічне опитування цільових груп та контент-аналіз регіональних ЗМІ. Моніторинг показав, що сприйняття переміщених осіб місцевою громадою змінювалося залежно від фаз загострення конфлікту. Так, одразу після анексії Криму та з початком збройного конфлікту на Сході країни переміщених осіб сприймали позитивно майже по всій території України. Але вже в липні–серпні 2014 року більшість ВПО зіткнулися з дискримінацією у багатьох питаннях: пошуку роботи, житла, тощо.

У 2016 році Міжнародна організація з міграції (МОМ) оприлюднила результати дослідження «Міграція в Україні: факти та цифри», в ході якого також вивчалися проблеми ВПО. Даний аналіз базується на статистичних даних та показує загальну тенденцію внутрішнього переміщення в Україні.¹¹

Окрім цього, МОМ та Рада Європи провели дослідження «Національна система контролю положення з переміщеними особами», яке проходило у формі опитування та було спрямоване на вивчення соціально-економічного стану ВПО, їх мобільності та інтеграції до громад, в яких було здійснено переміщення.¹²

На постійній основі Офіс ООН з координації гуманітарних ситуацій (UNOCHA) та Global Protection Cluster публікують інформаційні бюлетені щодо ВПО в Україні, в яких міститься статистична інформація, огляд проблем та аналіз законодавчої бази України, а також факти порушення прав внутрішньо переміщених осіб.

ГО «Жіночі перспективи» підготували у 2018 році. Звіт про ґендерний аналіз результатів Всеукраїнського опитування щодо дотримання прав ВПО, за результатами якого було виявлено основні проблеми, які виникають саме у жінок-ВПО під час реалізації своїх прав:

Під час звернення до органів соціального захисту жінки частіше скаржаться на вимоги надати додаткові документи, довідки, копії (15,4% — жінки проти 13,1% — чоловіки), на недоступність інформації про порядок процедури, роз'яснення щодо питань, які найчастіше виникають (10,1% проти 6,6%), відсутність роз'яснень при зверненні до працівників / недостатнє роз'яснення (12,2% проти 8,7%), порушення строків надання послуги (6,2% проти 3,9%), погане облаштування приміщення (відсутність місця / стільців для очікування, санвузлів, опалення, освітлення) (6,7% проти 4,3%), неввічливе ставлення працівників до них, як до ВПО (6,5% проти 4,9%).

Щодо сфер, в яких жінки вказують на наявність проблем / ускладнень / порушень, пов'язаних із статусом ВПО, то на запитання «Чи зверталися Ви або члени Вашої родини до місцевих органів соціального захисту з питань отримання соціальної

10 <http://krymsos.com/settlers/news/55ba327458175>

11 http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

12 <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/NMS%20Round%202%20%5BEN%5D.pdf>

допомоги (за винятком пенсії)?» ствердно більше відповідають жінки ніж чоловіки: 72,3% жінок зверталися та 59,7% чоловіків. Жінки більше скаржаться на затримку виплат (19,8% проти 16,3%), неввічливе ставлення працівників до них через статус ВПО (4,1% проти 1,7%) та недоступність інформація про порядок процедури, роз'яснення щодо питань, які найчастіше виникають (8,0% проти 6,0%).

Специфіка також стосується способу перетину кордону: жінки частіше перетинають кордон пішки (8,3 % проти 6,4%), або на автобусі / мікроавтобусі, який їде без пересадок на лінії зіткнення (до лінії зіткнення — 52,8% жінки проти 39,2% — чоловіки, по сірій зоні — 33,9% жінки та 25,6 % — чоловіки, після лінії зіткнення (на підконтрольній Уряду України території) — 53,9% — жінки та 43,6% чоловіки). Щодо чоловіків — то вони значно частіше користуються, для таких відвідин, власним легковим транспортом (18,0% проти 10,4%), або стають пасажиром у чужому легковому автомобілі (27,3% проти 23,0%). Це може свідчити про більший комфорт, яким користуються чоловіки приперетині кордону ОРДЛО та, ймовірно, дещо більшу небезпеку для жінок при перетині кордону ОРДЛО.¹³

Це не повний перелік досліджень, які проводяться в Україні щодо положення ВПО та проблем, з якими вони стикаються у своєму повсякденному житті. Однак наведений перелік є належною ілюстрацією того, наскільки мало уваги приділяється питанню особливих потреб жінок у період конфлікту, бар'єрам, з якими стикаються жінки у зв'язку із конфліктом і необхідністю вимушеного переміщення. Особливу складність має питання щодо забезпечення прав і потреб жінок, які страждають від множинної дискримінації (жінки-ВПО, які живуть з ВІЛ / СНІД, жінки-ВПО які мають дітей з інвалідністю, жінки-ВПО з числа етнічних меншин, зокрема ромської меншини та ін.).

13 <http://www.ombudsman.gov.ua/images/2018/05/03052018/Zvit.pdf>

Результати моніторингу судових рішень щодо прав та інтересів ВПО

- 1.** Суперечлива судова практика склалася у справах, у яких **особа просить визнати за нею статус ВПО у зв'язку з вимушеною зміною постійного місця проживання, хоча населений пункт місця реєстрації позивача не входить до переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють або здійснюють не в повному обсязі свої повноваження, та переліку населених пунктів, розташованих на лінії зіткнення.** Управління соціального захисту населення у таких випадках відмовляються брати на облік як внутрішньо переміщених осіб.

У одній зі справ позивачка вказувала, що на території населеного пункту, де вона зареєстрована, проводилися активні бойові дії, що підтверджується інформацією, яка міститься в офіційних звітах Організації з безпеки та співробітництва у Європі. Крім того, позивачка послалась на те, що населений пункт її проживання відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.12.2015 р. № 1275-р відноситься до населеного пункту, де здійснювалася антитерористична операція. Відповідно, вона змушена була покинути місце своєї реєстрації з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту. Суд звернув увагу, що Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» не містить будь-яких посилань на застосування саме Переліку населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та переліку населених пунктів, що розташовані на лінії зіткнення, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 листопада 2014 р. № 1085. Тому відсутність населеного пункту у вказаних переліках не може бути підставою для відмови у видачі довідки та не може свідчити про відсутність обставин, що спричинили внутрішнє переміщення, зазначені у ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Додатково суд також посилався на рішення Європейського суду з прав людини від 14 жовтня 2010 року у справі «Щокін проти України», де вказано, що якість закону передбачає вимогу доступності для зацікавлених осіб, чіткості та передбачуваності у своєму застосуванні; відсутність у національному законодавстві необхідної чіткості і точності порушує вимогу «якості закону». У разі коли національне законодавство припустило неоднозначне, або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, національні органи зобов'язані застосувати найбільш сприятливий для осіб підхід. Тобто вирішення колізій у законодавстві завжди тлумачиться на користь особи. У результаті суд задовольнив

позов, визнавши відмову видати довідку ВПО протиправною і зобов'язавши управління соціального захисту повторно розглянути заяву позивачки.¹⁴

2. Проблемним є також надання статусу ВПО особам, які виїхали з Автономної Республіки Крим ще до набрання чинності Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України».

Так, в одній зі справ управління соціального захисту населення обґрунтовувало свою відмову тим, що на момент переміщення позивача (25.03.2015 р.) АР Крим не була законодавчо визначена як тимчасово окупована територія. Суд не погодився з такою позицією, та вказав, що за загально відомою інформацією 11.03.2014 р. Верховною Радою Автономної Республіки Крим та Севастопольською міськрадою було прийнято «Декларацію про незалежність Автономної Республіки Крим та Севастополя». 16.03.2014 р. в АР Крим було проведено незаконний референдум про статус Криму. 17.03.2014 р. на підставі результатів вищезазначеного референдуму та Декларації про незалежність Автономної Республіки Крим та Севастополя було проголошено так звану «Республіку Крим». 18.03.2014 р. було підписано договір між Російською Федерацією та так званою «Республікою Крим» про прийняття останньої у склад Російської Федерації. Зазначені обставини широко висвітлювалися у засобах масової інформації, в тому числі й у період цих подій, і є загально відомими. Суд не приймає посилення представника відповідача на те, що підстави для визнання позивача внутрішньо переміщеною особою з тимчасово окупованої території, виникли лише після прийняття Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Даний Закон лише нормативно закріпив статус АР Крим як тимчасово окупованої території, проте обставини, які зумовили прийняття такого закону, виникли раніше. Аналізуючи вищевикладене, суд дійшов висновку, що починаючи з 18.03.2014р. у позивача були обґрунтовані підстави вважати територію АР Крим окупованою та передбачати настання негативних наслідків окупації, оскільки вже з цього часу територія АР Крим була непідконтрольна державним органам України. Враховуючи викладене, суд вважає, що на позивача поширюється дія Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», оскільки позивач є внутрішньо переміщеною особою у розумінні ч.1 ст.1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

¹⁴ Див. постанову Селидівського міського суду Донецької області від 21.07.2017 р. у справі № 242/1641/17 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67881367>.

3. Ще одна проблемна ситуація: **надання статусу ВПО особам, які відповідно до ч. 1 ст. 6 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» після прибуття до нового місця проживання з АР Крим зареєстрували нове місце проживання.** Адже формально це є перешкодою для отримання статусу ВПО згідно із приписами Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Суд виходив із того, що останній був прийнятий значно пізніше та набрав чинності лише 22.11.2014 р., а тому особа не могла і не повинна була узгоджувати свої дії із вказаним законом.¹⁵

4. Проблемним є **набуття статусу ВПО також для осіб, які до початку конфлікту на Сході України (та / або певний час після його початку) фактично проживали на територіях, де відбуваються військові дії чи виникли інші обставини, що змусили їх покинути житло, але офіційно мають інше місце проживання** (доволі поширена в Україні ситуація, яка суперечить вимогам чинного законодавства).

Так, в одній зі справ особа вказала, що з 2006 року була зареєстрована за однією адресою, але фактично проживала за іншою. Їй було відмовлено у видачі довідки ВПО через відсутність відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої було здійснене внутрішнє переміщення. Позивачка надала комісії докази, які свідчили про фактичне її проживання у місті Донецьку на час початку АТО: працювала у ПАТ «Райффайзен Банк Аваль» Донецької обласної філії, про що свідчить копія трудової книжки; дитина народилася у місті Макіївка, що підтверджено копією свідоцтва про народження, лікувалася за місцем фактичного проживання у 2013 році — у м. Донецьку. Суд відмовив у задоволенні цієї позовної вимоги, також у рішенні окремо підкреслюється, що суд захищає лише права, свободи або законні інтереси, які уже порушені на момент розгляду справи судом, тоді як на час розгляду цієї справи порушення прав позивачки через відсутність у неї статусу внутрішньо переміщеної особи не встановлено, вона вважає, що такий статус може знадобитися їй у майбутньому, а захист прав особи на майбутнє Кодексом

¹⁵ Див. постанову Запорізького окружного адміністративного суду від 18.05.2015 р. у справі № 808/2230/15 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44344969>.

адміністративного судочинства України не передбачений.¹⁶ Іншими словами, сам по собі факт відмови у наданні статусу ВПО судом не розглядається як порушення права.

5. В іншій справі¹⁷ ВПО звернувся до суду із адміністративним позовом про **визнання протиправними дій Управління праці та соціального захисту населення протиправними і дискримінаційними та зобов'язання вчинення певних дій.** У обґрунтуванні вимог позивач зазначив, що **просив видати йому довідку як внутрішньо переміщеній особі.**

Пояснив, що разом зі своєю дружиною до 03.07.2015 р. мешкав у м. Донецьк. Офіційно за місцем проживання ані він, ані його дружина не були зареєстровані, оскільки квартиру дружини кілька років тому продали, а гроші вклали у підприємницьку та благодійну діяльність. Після того як у місті розпочалися непоодинокі випадки порушень прав людини, викрадення людей, мародерство до Донецька ввійшла військова техніка із непідконтрольними українській владі озброєними людьми, він із дружиною та її матір'ю переїхали у місто Бердянськ, потім на Закарпаття, а з жовтня 2014 року проживають у м. Рівному.

Представник позивача в суді вказував на те, що положення ч. 2 ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» у частині, котра стосується необхідності особі для отримання довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи мати зареєстроване місце проживання на непідконтрольній українській владі території Донецької області на період виникнення відповідних обставин масового порушення прав людини чи інших визначених законом, суперечить ч. 2 ст. 2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» та порушує ст. 14 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Просив суд визнати наявність дискримінації за ознакою відсутності у громадянина реєстрації місця проживання. Суду було надано належні докази того, що до 03.07.2014 р. позивач без реєстрації місця проживання фактично мешкав у м. Донецьк. Суд виходив із того, що дії відповідача щодо відмови позивачу у взятті його на облік як внутрішньо переміщеної особи й видачі відповідної довідки, не можуть вважатися такими, що ґрунтуються на Законі. Відповідно до частин 1 і 2 ст. 8 Кодексу адміністративного судочинства України суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого зокрема людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Суд застосовує принцип верховенства

¹⁶ Див. постанову Бердянського міськрайонного суду від 24.01.2017 р. у справі № 310/8280/16-а // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64389823>

¹⁷ Див. постанову Рівненського міського суду Рівненської області від 27.03.2015 р. у справі № 569/2646/15-а // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43654403>.

права з урахуванням судової практики Європейського Суду з прав людини. Згідно із практикою Європейського Суду з прав людини, а саме пункту 62 рішення від 20.09.2012 р. по справі «Федорченко та Лозенко проти України» дискримінація означає неоднакове ставлення, що не ґрунтується на будь-яких об'єктивних і розумних причинах, до осіб за приблизно подібних обставин...Саме такою і є ситуація щодо ставлення відповідача до позивача у порівнянні з іншими особами, які також вимушено залишили свої місця проживання у Донецькій та Луганській областях. Адже, іншим особам за наявності в них реєстрації місця проживання (відмітки в паспортах) в одній із вказаних вище областей видають довідки про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб, а позивачу в її видачі було відмовлено. Те, що вказані положення закріплені на рівні закону, не виправдовує наявності дискримінаційного характеру відповідної норми... спосіб, у який передбачає надання соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» у поєднанні із Порядком надання щомісячної адресної допомоги особам, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції, для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, не відповідає принципу верховенства права та положенням статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтею 1 Першого протоколу до Конвенції. У судовому засіданні доведено менш сприятливе ставлення до особи у порівнянні з іншими особами, які вимушено залишили місце свого проживання у м.Донецьк. Єдиною підставою для такого ставлення стала саме відсутність реєстрації його місця проживання по місцю фактичного мешкання. Таке ставлення суд вважає явно протиправним і дискримінаційним, оскільки воно не має об'єктивного та розумного обґрунтування, а саме не переслідує легітимної цілі.

Відповідно до ст. 14 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою — статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою. Згідно із ч. 2 ст. 2 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання» реєстрація місця проживання чи місця перебування особи або її відсутність не можуть бути умовою реалізації прав і свобод або підставою для їх обмеження. Таким чином, причиною менш сприятливого ставлення до позивача стала інша ознака в розумінні ст. 14 Європейської конвенції, а саме відсутність реєстрації місця його проживання у м. Донецьк станом на дату виїзду з Донецька у липні 2014 року. ... Отже, суд визнав протиправними та дискримінаційними дії відповідача».

6. Недостатня визначеність правового регулювання також призводить до спірних ситуацій у випадках, коли особа вимушено переміщується в межах одного населеного пункту.

Так, в одній зі справ особа звернулася із заявою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи у зв'язку з вимушеною зміною постійного місця проживання (причиною стало зруйнування житла внаслідок бойових дій), однак управлінням соціального захисту населення їй було відмовлено із зазначенням того, що чинним законодавством не передбачено надання довідок внутрішньо переміщеним особам, які змінюють адресу свого проживання в межах одного населеного пункту. Суд виходив із того, що підставою для взяття на облік внутрішньо переміщеної особи є залишення свого місця проживання у зв'язку із обставинами, визначеними у ст. 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». При цьому місце проживання є конкретно визначеним житлом, а не населеним пунктом. Чинне законодавство при взятті на облік внутрішньо переміщеної особи не встановлює вимог щодо зміни місця проживання, як в межах, так і поза межами, одного населеного пункту. Це дало підстави для задоволення позову.¹⁸

7. Найбільшим бар'єром в сфері соціального захисту є недостатня визначеність й часта змінюваність законодавства, а також суперечливість судової практики. Ще в одній справі суд, розглядаючи позов **про неправомірну відмову у призначенні допомоги при народженні дитини**, наводив таку аргументацію, яка заслуговує на увагу: Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» не передбачає підстав, які б надавали відповідачу право відмовляти позивачу у призначенні та виплаті допомоги, спираючись на рішення міської ради або порядок призначення соціальних виплат, або за відсутністю за місцем фактичного проживання.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам», на яку посилається відповідач, не є Законом та не може звужувати права громадян, які встановлені нормативно-правовими актами, що мають вищу юридичну силу. Позивач та його дитина є громадянами України, мають такі ж самі конституційні права, як і інші громадяни України та не можуть бути обмежені у праві на соціальний захист за ознакою місця проживання (перебування). Вважає, що відсутність за місцем фактичного проживання, не може бути підставою

¹⁸ Див. постанову Мар'їнського районного суду Донецької області від 24.05.2017 р. у справі № 237/1543/17 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66796120>

для відмови у призначенні соціальних виплат, право на які особа має відповідно до закону. **Невиконання державою своїх соціальних зобов'язань щодо окремих осіб ставить громадян у нерівні умови, підриває принцип довіри особи до держави, що закономірно призводить до порушення засад соціальної правової держави.** Зазначені вимоги до держави викладені і у статті 12 Європейської соціальної хартії (переглянутої), ратифікованої Законом України від 14 вересня 2006 року, відповідно до якої держава зобов'язана підтримувати функціонування системи соціального забезпечення, її задовільний рівень, докладати зусиль для її поступового посилення. Таким чином, право позивача на отримання допомоги є безперечним і забезпечення цього права становить суть взятих на себе державою зобов'язань. До такого висновку суди першої та апеляційної інстанцій дійшли і з врахуванням правової позиції Європейського Суду з прав людини, викладеній у справі «Ілашку та інші проти Молдови та Росії», в якій встановив обов'язок держави, навіть за відсутності належного ефективного контролю над частиною власної території, вжити заходів у рамках своєї влади та відповідно до міжнародного права для захисту гарантованих Конвенцією прав заявників. Крім того, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 92 Конституції України права і свободи людини і громадянина, гарантії їх здійснення та основні обов'язки повинні визначатися виключно законом, які приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Верховна Рада України може змінити закон лише виключно законом, а не шляхом прийняття підзаконного правового акта. З огляду на це суд вважає, що прийняття відповідачем рішення про відмову у призначенні позивачу допомоги на підставі підзаконного акту, який порушує право на соціальний захист, є протиправним.

Згідно зі ст. 33 Конституції України кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом. Право на свободу пересування і вибору місця проживання у межах держави як невід'ємне право кожної людини, яке закріплене також Загальною Декларацією прав людини 1948 року. Це право, як і інші права і свободи людини, є невідчуженим, непорушним та не може зазнавати жодних обмежень, зокрема не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками місця мешкання. **Отже, відсутність позивача за місцем проживання не може позбавляти його права на отримання допомоги при народженні дитини через впроваджений механізм реєстрації внутрішньо переміщених осіб.**¹⁹

8. Недоліки у законодавчій техніці також стають суттєвим бар'єром для ефективного реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх прав.

¹⁹ Ухвала Донецького апеляційного адміністративного суду від 13.06.2017 р. у справі № 226/79/17 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/> Review/67123590

Так, в одній зі справ позивачці довелося відстоювати своє право на отримання адресної допомоги у судах трьох інстанцій. Підставою для спору стало те, що особа не має громадянства України. Вона є громадянкою Грузії, яка прибула до України у 1994 р., була зареєстрована та проживала в м.Горлівка Донецької області. У зв'язку з проведенням на території Донецької області антитерористичної операції позивачка разом з неповнолітнім сином у липні 2014 р. переїхала до міста Лубни Полтавської області. Питання надання статусу внутрішньо переміщеної особи (із видачею відповідної довідки) та призначення і виплати щомісячної адресної допомоги для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, на момент звернення вирішувалися підзаконними актами, які в своїх первісних редакціях надавали право як на видачу довідки про взяття на облік особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення антитерористичної операції, так і на отримання щомісячної адресної допомоги, не лише громадянам України, а й іноземцям та особам без громадянства, які постійно проживають на території України. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» набрав чинності з 22.11.2014 р. Відповідно до ст. 1 Закону внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, який постійно проживає в Україні, якого змусили або який самостійно покинув своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Надалі Законом від 24.12.2015 р. № 921-VIII (набрав чинності з 13.01.2016 р.), зокрема, до зазначеної статті було внесено зміни й передбачено, що внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру. Суди визнали за позивачкою право на отримання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг.²⁰

9. Близькою до наведеної є **проблема несвоєчасного приведення підзаконних актів у відповідність із законами** (із змінами, що до них вносяться).

Так, можна навести як приклад справу, яка є типовою для наведеної категорії випадків: «Позивач звернувся до відповідача із заявою про взяття на облік внутрішньо переміщеної

20 Ухвала Вищого адміністративного суду України від 07.06.2017 р. // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67093035>

особи, у зв'язку з вимушеною зміною постійного місця проживання. Місцем його народження є м. Ровеньки Луганської області, згідно із записом внесеного до паспорта. Доказами його проживання та території Луганської області з дитинства є також диплом про закінчення технікуму, військовий квиток... До літа 2011 року він разом з родиною мешкав у м. Дніпропетровську, після чого вони повернулись до м. Ровеньки. Там народилась донька, після чого їм було видано тимчасову довідку від виконавчого комітету Ровенської міської ради від 21.11.2012 р., щодо статусу багатодітної родини. 03.05.2012 р. позивач працевлаштовується до ТОВ «Збагачувальна фабрика „Ровеньківська“», та працює там до моменту її закриття, а саме, до 01.08.2014 р., після чого вони з родиною змушені залишити постійне місце проживання у зв'язку з проведенням активної фази антитерористичної операції. 17.09.2014 р. позивач з родиною переїжджає до м. Дніпропетровська. 12.02.2016 р. позивачем було отримано письмову відповідь, де відповідач повідомляє про відмову у взятті позивача на облік як особи, переміщеної з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції. Позивач просив суд визнати дії відповідача щодо відмови у взятті на обліку неправомірними.

Представники відповідача в судовому засіданні позовні вимоги не визнали у повному обсязі з тих підстав, що оскільки Кабінетом Міністрів України не приведено у відповідність до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» свої нормативно-правові акти, у зв'язку з чим Управління не має можливості взяти позивача на облік. Відповідно до п. 3 ч. 7 ст. 4 зазначеного Закону у разі відсутності в документі, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України, або документі, що посвідчує особу та підтверджує її спеціальний статус, відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення у зв'язку з обставинами, визначеними у ст. 1 цього Закону, заявник надає докази, що підтверджують факт проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, на день виникнення обставин, що спричинили внутрішнє переміщення, визначених ст. 1 цього Закону (військовий квиток з відомостями про проходження військової служби, трудова книжка із записами про здійснення трудової діяльності, документ, що підтверджує право власності на рухоме або нерухоме майно, свідоцтво про базову загальну середню освіту, атестат про повну загальну середню освіту, документи про професійно-технічну освіту, документ про вищу освіту (науковий ступінь), довідку з місця навчання, рішення районної, районної у місті Києві чи Севастополі державної адміністрації, виконавчого органу міської чи районної у місті ради про влаштування дитини до дитячого закладу, у прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, встановлення опіки чи піклування, медичні документи, фотографії, відеозаписи тощо). Факт проживання позивача у м. Ровеньки Луганської області на момент проведення антитерористичної операції підтверджено

наданим відповідно до п. 3 ч. 7 ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» свідоцтвом про народження молодшої доньки, що було видано відділом державної реєстрації актів цивільного стану Ровеньківського міського управління юстиції у Луганській області 09.08.2012 р., довідкою виконавчого комітету Ровеньківської міської ради про надання статусу багатодітної родини, трудовою книжкою, відповідно до якої з 03.05.2012 року його було прийнято на роботу до ТОВ «Збагачувальна фабрика „Ровеньківська“». ... Суд критично ставиться до пояснень представників відповідача про те, що вони не мають можливості взяти на облік позивача до внесення Кабінетом Міністрів України змін до постанови № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб» від 01.10.2014 р., оскільки відсутність механізму реалізації права громадянина у взятті на облік, яке передбачено Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», у зв'язку з невнесенням відповідних змін до постанови Кабінету Міністрів України, на яку посилаються відповідачі, на думку суду, не є підставою для відмови у задоволенні позовних вимог, оскільки Закони України мають вищу юридичну силу ніж постанови Кабінету Міністрів України. Таким чином, у даних правовідносинах відповідач мав користуватися саме положеннями Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Враховуючи, що відсутність відповідного механізму реалізації законних прав громадян не може бути підставою для відмови у забезпеченні соціального захисту позивача, відповідно до Законів України, суд приходить до висновку, що позивач як особа внутрішньо переміщена з території, де виникли обставини, пов'язані з негативними наслідками збройного конфлікту, тимчасової окупації тощо, має право на взяття його на облік, відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».²¹

10. Перепоною для реалізації внутрішньо переміщеними особами своїх прав може ставати формальний підхід суддів до застосування чинного законодавства.

Так, позивачка повідомила суду, що є внутрішньо переміщеною особою і тривалий час проживала на території Автономної Республіки Крим. З 20.02.2014 р. у зв'язку з російською воєнною агресією розпочалась тимчасова окупація Автономної Республіки Крим. 11.06.2014 р. на тимчасово окупованій території у неї народилася донька, про що 12.11.2015 р. відділ державної реєстрації актів цивільного стану районного управління юстиції у Херсонській області видав відповідне свідоцтво. З території АР Крим вони

²¹ Постанова Самарського районного суду м. Дніпропетровська від 20.04.2016 р. у справі № 206/1544/16-а // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57410412>. Див. також ухвалу Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 09.08.2016 р. у справі № 206/1544/16-а (2-а/206/33/16) // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/59813548>.

виїхали з двома малолітніми дітьми лише наприкінці липня 2016 року, після чого тимчасово оселилися у місті Тернополь, де 29.07.2016 р. вона звернулася із відповідною заявою до органів соціального захисту про призначення допомоги на дитину. Не дочекавшись відповіді, з чоловіком та дітьми 05.08.2016 р. переїхали до міста Львів, де вона 01.11.2016 р. повторно звернулася із заявою до відповідача про призначення і виплату їй державної допомоги по вагітності та пологам і державної допомоги при народженні дитини. Однак відповідач листом від 24.11.2016 р. відмовив їй у призначенні вказаних видів державної допомоги з посиланням на те, що вона упродовж 12 місяців з моменту народження дитини не подала відповідну заяву. Позивачка пояснила, що протягом 12 місяців з дня народження дитини вона безвиїздно знаходилася на тимчасово окупованій території. Відсутність транспортного пасажирського сполучення з окупованою територією та постійною хворобою новонародженої доньки унеможливило виконання вимог закону в частині строків подання заяви. Навіть більше, окупаційна влада заявляла про те, що особи які народилися на території АР Крим після проведеного «референдуму» є громадянами РФ, відповідно, вона побоювалася відносно вільного перетину адміністративного кордону з АР Крим з дитиною. Свідоцтво про народження доньки вона отримала лише 12.11.2015 р., тобто вже після завершення 12-ти місячного строку, однак після отримання свідоцтва про народження, вона в межах передбаченим законом строку звернулася із заявою. Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції прийшов до висновку, що несвоєчасність звернення позивача за реалізацією свого права на спірні допомоги пов'язане з анексією частини території України, а причини пропуску звернення за ними є поважними, при тому вимоги позивачки є законними і такими, що відповідають інтересам малолітньої дитини. Однак апеляційний суд вказав, що зазначений 12-місячний строке присічним, тобто можливість його поновлення законом чи іншим актом не передбачена. Значення такого строку полягає у тому, щоб припинити дію за певних обставин.... закінчення присічного строку призводить до припинення суб'єктивних прав і обов'язків. Апеляційний суд також зауважив, що такий строке достатньо тривалим для того, щоб особа, яка бажає скористатись правом на отримання вказаних видів державної допомоги, могла його реалізувати.²²

11. Не менш формальним є підхід суду, який не погодився з доводами позивачки про те, що вона була позбавлена протягом дванадцяти місяців з моменту смерті чоловіка можливості подати заяву про призначення пенсії у зв'язку з тим, що у неї було вилучено паспорт прикордонниками незаконних збройних формувань і вона не могла виїхати з тимчасово окупованої території м. Донецьк з серпня 2014 року по квітень 2016 року.

22 Постанова Львівського апеляційного адміністративного суду від 29.05.2017 р. у справі № 876/3535/17 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/> Review/66850500

Апеляційний суд вказав, що вважає наведений довід безпідставним, оскільки на його підтвердження позивачкою не надано жодного доказу.²³

12. Прикладом того, коли **недостатня чіткість вимог нормативно-правових актів, які регулюють відносини за участю ВПО, призвела до необхідності вирішення спірної ситуації у судовому порядку**, є така справа.

Внутрішньо переміщеній особі була призначена щомісячна адресна допомога для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг у сумі 442 грн. У зв'язку зі звільненням 13.05.2016 р. на підставі п. 1 ст. 36 Кодексу законів про працю України та встановленням з 01.06.2016 р. іншої форми трудових відносин з роботодавцем розмір допомоги на наступні два місяця був скорочений вдвічі, а на наступний період виплата допомоги була припинена, у зв'язку з відсутністю офіційного працевлаштування. На підставі наказу міського центру зайнятості від 24.05.2016 р. позивачка набула статус безробітної та їй було призначено допомогу по безробіттю, але відповідно до Договору цивільно-правового характеру від 31.05.2016 р. вона виконувала роботи в організації та проведення менеджерського навчання за програмою корпоративного університету, який був розірваний 15.08.2016 р., а 29.08.2016 р. був підписаний новий договір цивільно-правового характеру строком дії з 22.08.2016 року до 31.12.2016 року. Оскільки було укладено цивільно-правовий договір, за неї сплачується єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Період роботи за цивільно-правовими договорами зараховується до страхового стажу. Інформація про зарахування страхового стажу за цивільно-правовими договорами відображається у реєстрі застрахованих осіб Державного реєстру, яку використовують в тому числі і органи праці та соціального захисту населення. Тому позивачка в розумінні п. 7 Порядку надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 505, не може вважатись не працевлаштованою, тому дії відповідача щодо відмови у призначенні щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам є неправомірними. Відповідно, висновки щодо того, що обов'язковою умовою для призначення грошової допомоги працездатним особам повинна бути наявність їх працевлаштування згідно з КЗпП, а укладений цивільно-правовий договір не свідчить про працевлаштування є помилковими.²⁴

²³ Див. ухвалу Харківського апеляційного адміністративного суду від 16.05.2017 р. у справі № 536/2019/16-а // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66620552>

²⁴ Див. постанову Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 14.06.2017 р. у справі № 212/7009/16-а // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67242184>

Вимушене переміщення — виклики та відповіді

Як відзначають співробітники та співробітниці організацій, що надають підтримку ВПО, переважна більшість їх клієнтів є жінки, таку ж ситуацію відзначають і з перетином контактної лінії:

«Жінок більше, особливо пенсіонери. Пенсійного віку звертаються якраз щодо пенсій, проблеми з пенсіями (прим. з виплатами пенсій)».

«Переважно це жінки. Навіть, коли на КПВВ працюємо, стоїть черга, людей під сто, ну відсотків 80 точно жінки».

Коментарі співробітників підтримуючих організацій, звичайно ж, містять кричущі кейси, особливо коли мова іде про маргіналізацію жінок, але особисті історії жінок, з якими спілкувалась дослідницька команда, також описують травматичний і важкий досвід. У рамках аналізу дослідниці не виділяли окремих сталих груп для порівняння, втім, було виявлено як спільні виклики для жінок, з якими вони стикаються через факт вимушеної міграції, так і відмінності, пов'язані з обставинами переміщення та соціально-економічною ситуацією у нинішньому місці перебування.

Обставини і причини переміщення

Співробітники підтримуючих організацій називають різні чинники для різних соціальних груп: зокрема, відсутність роботи чи інших джерел доходу, зруйновану інфраструктуру (електрика, вода, газ) та житло, наявність психологічних травм у дітей. Під час інтерв'ю жінки зазначали таку мотивацію для переміщення як руйнування житла та ситуація, що розцінювалася прямою загрозою для життя: обстріли чи персональні загрози. Є певні відмінності у обставинах переміщення та у виборі місця проживання.

«Коли в місті вже пройшов референдум і оголосили, що президентські вибори в Луганську не будуть проводитися, я вирішила, що треба їхати. На той момент вже були історії з побиттям, нападами, переслідуваннями, полоненими, підвалами. Всі ці речі траплялися з людьми, які займалися тим самим, що і я. Бойових дій ще не було».

ВПО, які виїхали у 2014 році, кажуть, що не були готові до довгострокового переїзду, збирали речі на пару тижнів.

«Я була впевнена, що все це скінчиться після виборів. Що це підстава така, під вибори, ось оберуть президента і все вщухне. Я збрала речі на два тижні і поїхала. Настала осінь, а речей так само на два тижні».

«Ми туди виїжджали всі. Спочатку кілька днів пожили у знайомих. Потім, за два тижні батьки привезли мого сина».

«Зараз на Опитному п'ятий рік немає світла, води. Десь місяць назад „Червоний Хрест“ пустив соціальний автобус двічі на місяць, щоб люди могли приїхати в Авдіївку. Переважно, люди виїхали. [...] Ті, хто виїхав, мають обмежений доступ. Багато хто хотів би забрати вцілілі речі, але не було дозволу на проїзд».

Серед актуальних причин переміщення останнього року - активні бойові дії, руйнування житла та закриття доступу до селищ так званої «сірої» і «червоної» зони (наприклад, Чорний Бугор біля Торцецька).

Респондентки, що перемістилися у межах одного населеного пункту, вказують причиною переміщення неможливість проживати у власному помешканні через руйнування житла — Мар'їнка, Авдіївка та примусове виселення з окупованої частини населеного пункту у Золотому-4. Важливим фактором вони називають можливість знайти житло та роботу через знайомих.

Житло, інфраструктура

Пошуки житла саме як проблему зазначали всі жінки, що мали досвід переміщення з непідконтрольної території та зони проведення АТО в інші регіони України.

«Зараз стало краще. Житло можна знайти, але звісно, тільки оренда. Програми, які приймають на рівні міністерства, соціальне житло... У Костянтинівці про це навіть не варто мріяти, новобудов тут немає, нічого не будують, і влада ніяких заходів не вживає, щоб хоча б вторинне житло надати переселенцям. [...] Є житловий фонд, ми два місяці тому моніторили. Виділили всього лише дві квартири. І це ще до ремонту, тобто потім ще потрібно буде гроші з обласного бюджету на ремонт. Близько п'яти тисяч переселенців і лише дві квартири — це ніщо».

Співробітники підтримуючих організацій кажуть про тенденцію до повернення на непідконтрольні території, якщо збережене житло.

«Сестра з Миколаєва повернулася додому в Луганськ, доки вона сидить в декреті — вдома сидіти дешевше».

«Якщо місцевий втрачає роботу, протягом якогось часу він її знайде, він має житло. Якщо переселенець має роботу, але не має житла, нікуди не подітися, доведеться повертатися. Так само, якщо є житло, але немає роботи — нема чим платити. Чому люди повертаються? Не можуть влаштуватися — або роботи немає, або житла».

Питання мобільності та недоступності транспортної інфраструктури стоїть надзвичайно гостро.

«У нас дві частини міста розділені річкою, і з одної сторони на іншу після шостої вечора ти не доїдеш. Тож якщо людина працює на іншому боці, то ввечері лише на таксі».

Дуже часто отримати послуги або задовольнити певні потреби у місці проживання неможливо і жінкам доводиться їхати в більші міста. Для маломобільних жінок це практично неможливо, тому часто вони вимушені, наприклад, передавати свої банківські картки третім особам, щоб отримати пенсію чи виплати. Упершу чергу це стосується жінок старшого віку та жінок з інвалідністю, але з такими ж викликами стикаються жінки з малими дітьми. Жодна з респонденток не бачила транспорту, пристосованого для візків — дитячих чи інвалідних.

«Ну, звичайні у нас тут маршрутки, „газельки“ на 15 місць. Здається, є кілька „Богданів“ — буквально пара автобусів, вони ходять на дальнє село. А містом лише такі, маленькі, і все».

Зі специфічним пластом проблем стикаються переміщені особи, що проживають у власних будівлях у дачному селищі «Ольховські дачі», який формально взагалі не є населеним пунктом. Електропостачання для дачного масиву здійснюється за завищеними тарифами, хоча, фактично, зараз будинки використовуються як житлові, а не дачні.

Джерела доходу, фінансова незалежність та трудові права

Для жінок пенсійного віку основним джерелом доходів є пенсія, соціальні виплати та гуманітарна допомога. Більшість програм «екстреної допомоги» ВПО вже згорнуто, окремі проекти реалізуються на контактній лінії. Наразі, затримка чи припинення пенсійних та соціальних виплат, фактично є найбільш поширеною проблемою серед жінок-ВПО пенсійного віку.

Жінки працездатного віку кажуть про обмежений вибір можливостей для працевлаштування, найочевидніші варіанти — торгівля або освітні чи медичні заклади, якщо є відповідна освіта. Щодо дискримінації ВПО згадують 2014–2015 роки, відзначаючи, що зараз ситуація стала кращою в плані недискримінації, але не в плані вакансій.

«Щойно я переселилася, сама з цим зіткнулася. Роботи не було ніде... я пішла до магазину, хоча маю вищу освіту, пішла до магазину, хотіла влаштуватися продавчинєю, а мені сказали, що „ми не візьмемо переселенців, тому що ми вас зараз навчатимемо, а ви поїдете — марно витратимо час, ресурси“».

«Можна влаштуватися продавчинєю на ринку. Якщо є освіта — викладач,

педагог... У дит. садку, в лікарні я знаю багато хто влаштувався працювати. Якщо підприємництвом займались, вони зараз тут перереєструвалися і продовжують».

«Працювати все одно десь потрібно, треба стаж заробляти, гроші. Весь час, поки була війна, я заробляла в інтернеті [...] Приблизно ті ж гроші, що на шахті. Копірайтинг, рерайтинг. Приїхала сюди, серед людей. Який сенс там сидіти, під обстрілами. [...] Ще чому на шахту пішла — по-перше, мені це знайоме, не зовсім все з нуля. А по-друге, тому що тут варіантів небагато. Або якась торгівля — ринки, магазини. Тут нема особливо з чого обирати».

«Ринок, школа, супермаркет відкрився — можна туди влаштуватися. [...] За два місяці я знайшла роботу. Є центр зайнятості, не знаю, чи ефективні вони».

На жаль, навіть офіційне працевлаштування не гарантує фінансову стабільність в умовах занепаду галузі.

«Працюю на шахті, у нас там заборгованість 5 місяців. Почали шматочками потроху виплачувати, закрили літо тиждень тому, вересень. [...] Шахтарям платять з однієї, так би мовити, казни, а конторі з реалізації. Постійної реалізації немає, тож заборгованість все збільшується і збільшується».

Додатковим ускладненням для жінок, які працюють, є перевірки інспекторами служби соціального захисту.

«Сама стикаюсь з цими перевірками — це просто жахливо. Коли ти працюєш, а тобі потрібно обов'язково сидіти вдома і чекати перевірку. Я на себе не отримую, отримую на дитину. Чітко по постанові написано, що якщо дитина вчиться в школі, чи в садку — це має бути довідка зі школи. Було б логічно соцзахисту просто дати запит на довідку, школа підтверджує, що дитина вчиться і не треба нікого перевіряти. Аж ні, все одно треба обов'язково скласти цей акт вдома. Коли ти працюєш, приходять інспектор, лишає цю записку-повідомлення, маєш іти у соцзахист протягом трьох днів. Це, звісно, проблема, і багато мам, які працюють, обурені: „Нам не працювати, чи як? Сидіти чекати інспектора“».

Окремим викликом співробітники підтримуючих організацій називають розподіл гуманітарної допомоги серед одних і тих самих вразливих груп. Натомість, зазначають вони, повні родини на контактній лінії знаходяться в не менш вразливому становищі через відсутність будь-яких можливостей для працевлаштування і, водночас, без психосоціальної чи гуманітарної підтримки. У цих умовах родини розпадаються і фактично, і формально — для отримання соціальних виплат, пільг та субсидій. Так само, для покращення фінансового становища жінки реєструються як матері-одиначки,

навіть, якщо живуть разом із батьком дитини.

Доступ до освітніх послуг

Респондентки вочевидь не асоціювали себе як отримувачок освітніх чи навчальних послуг, переважно відносили цю сферу до потреб дітей і батьків. Наразі жодних проблем з доступом дітей-ВПО до шкільної і дошкільної освіти у зазначених населених пунктах респондентки не відзначали. Співробітники підтримуючих організацій відмічають проблеми в деяких населених пунктах на контактній лінії, що не охоплюються дослідженням.

Теми професійного навчання, додаткової освіти, тренінгів, перекваліфікації у рамках програм центру зайнятості респондентки пов'язували з працевлаштуванням або професійною діяльністю. Навчальних курсів чи тренінгів, пов'язаних з іншими компетенціями не згадували.

Доступ до медичних послуг

Служби екстреної медичної допомоги працюють і в містах, і на контактній лінії, допомагають також військові лікарі і лікарі-волонтери «Лікарі без кордонів». Переважна більшість респонденток без особливих проблем уклали угоди з лікарем у рамках медичної реформи, є чимало скарг і нарікань стосовно спеціалізованої допомоги. Жінки на контактній лінії особливо скаржаться на відсутність профільних фахівців, недоступність діагностичних комплексів, великі відстані.

«Треба було до лора — а його немає. А знаєте, у нас тут тепер стоять воєнні, приїжджають з тих областей, з західних, волонтери доктора. Але ми так попали, що той що був, поїхав, а іншого немає. Хірург є, терапевти є».

«Є історії, коли дівчата народжували тут, просто на кріслі, бо неправильно визначили строки. А їхати треба або в Рубіжне, або в Старобільськ. Смерть і пологи не чекають. [...] Ніхто з лікарів не хоче сюди їхати на постійне місце. Зробили програму, [...] виділили квартири, лише приїжджайте. Ми дамо квартиру, є робота. Все, що могли вигадували. Ніхто не їде, лише волонтери час від часу».

«До Донецька було 15 км, зараз доводиться їхати за 100 км, і все одно якість послуг і близько не та».

Є випадки, коли звертаються до фахівців, які залишилися на непідконтрольних територіях. Жодна з опитуваних жінок не проходила комплексне планове обстеження, включаючи онкообстеження, протягом останніх кількох років. Виключення — вимушена госпіталізація.

Доступ до адміністративних послуг

Проблеми, з якими стикаються ВПО в плані доступу до адміністративних послуг, виникають з кількох основних причин: відсутність органів місцевого самоврядування чи інших структур з відповідними повноваженнями, проблемне транспортне сполучення, недоступна інфраструктура.

Зокрема, проблеми виникають в ситуації, коли потрібно скласти акт про руйнування житла або непридатність. З цими проблемами масово стикаються колишні жителі і жительки «закритих» селищ.

«У Ясинуватському районі є 4 селища, в яких відсутнє місцеве самоврядування. Люди не можуть прописатися-виписатися, отримати документи, акти. Є програма „Доступне житло“. Але не маючи акта, який підтверджує, що житло зруйноване, люди не можуть брати участь у ній. Акт людина не може отримати, бо комісія відмовляється виїжджати, переживають за свою безпеку. Приїхати, щоб оцінити руйнування небезпечно, а жити в цьому населеному пункті безпечно. Люди не можуть звернутися до суду, щоб, наприклад, отримати компенсацію, не можуть брати участь у програмах».

«Вибори не проводились, депутати саморозпустились, написали вихід і у них немає кворуму. Десь з лютого [прим. 2018] місто живе на 1/12 від свого бюджету, сесія не збирається, бюджет не розподіляють. [...] Мера нема, він поїхав, є секретар, що виконує обов'язки. Секретар працює, виконком працює, а депутати не збираються. ВЦА нам не призначили. У Щасті однією з перших створили об'єднану громаду, але ЦВК нам не призначили вибори, відповідно, процес не закінчено, виконуються лише захищені статті - зарплати. Уже рік як депутати не збираються, мера немає, ОТГ немає, ВЦА теж [прим. у січні 2019 року підписаний указ про створення ВЦА у м. Щастя²⁵]».

У населеному пункті Золоте-4, кілька вулиць якого були повторно окуповані бойовиками у вересні 2018 року, ВПО мають складнощі з отриманням статусу через «невстановлений факт окупації».

«Хтось має дати відповідь, що ці вулиці окуповані, тоді все яось... ВЦА місцева сказала, що це не їх повноваження, встановлювати факт окупації. Ніби це може встановлювати лише штаб ООС. [...] Але ж воно за собою і інше потягне — якщо вулиці будуть визнані окупованими, одразу заблокують пенсії».

Ситуація в різних населених пунктах досить сильно відрізняється, багато що залежить від «людського фактору». Наприклад, в Авдіївці (Донецька область) ціла група переміщених

25 Указ Президента України №13/2019 Про утворення військово-цивільної адміністрації. Режим доступу <https://www.president.gov.ua/documents/132019-25934>

осіб має складнощі з оформленням статусу ВПО та призначенням виплат. Всі зазначені особи — колишні мешканці багатоквартирного будинку на околиці міста. Будівля сильно пошкоджена обстрілами, частина квартир у ньому зайнята військовими. Незважаючи на наявність актів про руйнування, виникають проблеми при реєстрації як ВПО та призначенні виплат. У сусідній Мар'їнці подібних проблем з реєстрацією не виникало.

На час проведення опитування, респондентки зазначали, що процес отримання послуг серйозно ускладнює відсутність зручного транспортного сполучення та недоступність транспортної інфраструктури для окремих категорій.

«До нас звернулася жінка, у неї двоє дітей з інвалідністю. Родина дуже благополучна. Старша дитина 18 років, у нього аутизм і „важка розумова відсталість“, сам себе не обслуговує. Доньці два роки, у неї епілепсія та затримка розвитку. Старшому сину виплати зупинили, потрібно оформлювати недієздатність та опіку. Недієздатність оформляється через суд, і вона [прим. ця жінка] прийшла до нас, каже „Як мені з цими двома їхати у Запоріжжя на комісію?“. Суд у Селідовому, її відправили на комісію у Запоріжжя, потім ще буде один суд».

Так, населений пункт Золоте віднесено до Попаснянського району, і для отримання адміністративних послуг доводиться їхати у Попасну, яка географічно знаходиться відносно близько, але сполучення міжміським транспортом надзвичайно незручне, графік руху не стикується з годинами прийому в установах та багатогодинними чергами. Відповідно, для поїздки найчастіше винаймають автомобіль.

«Оформлювали свідоцтво про смерть батька в Новому Айдарі цілий рік. Дуже довго молодшій сестрі оформлювали пенсію за втратою годувальника. Добре, що сюди виїжджає паспортний стіл, виїзний прийом... Але обладнання у них тут немає, тобто вони тут дивляться документи, а оформлювати все одно треба в Айдар. Але, принаймні, тебе не пошлють, що чогось не вистачає. Вони тут можуть подивитись, чи повний пакет документів».

І співробітники підтримуючих організацій, і опитані жінки пенсійного віку називають найбільш незадовільною роботу установ пенсійного фонду. Окремо відзначають зневажливе ставлення співробітників та недбалість щодо документообігу, електронні черги, які не працюють.

«Чоловік пенсію отримує, а мої документи вони вже вкотре гублять. Ми ж разом живемо, в один день була перевірка у нас. У нього все гаразд, а мою відмітку не бачать».

Доступ до правосуддя

Лише одна з респонденток подавала позов до суду, інші зазначали, що були б готові зв'язуватися з судовою системою для відстоювання прав лише за критичної необхідності і повної відсутності інших варіантів.

Співробітниці гуманітарних та правозахисних організацій відмічають, що позови, про які їм відомо, стосуються цивільних справ — стягнення аліментів, дозвіл на виїзд дитини, встановлення опіки над людьми з інвалідністю, встановлення факту народження і смерті. Найпоширеніша категорія справ — стягнення заборгованостей по пенсійних виплатах та поновленню виплат.

Серед основних бар'єрів доступу жінок-ВПО до правосуддя необхідно відмітити недоступний транспорт, низьку мобільність жінок окремих вразливих категорій, брак коштів, неоднорідну судову практику стосовно задоволення клопотань щодо судового збору та перенесення засідань.

Як було зазначено вище, внаслідок збройного конфлікту відбулися значні зміни у адміністративному підпорядкуванні міст поблизу контактної лінії, відповідно, зміни торкнулися і судової системи. Верховним Судом України затверджено перелік місцевих та апеляційних судів, в яких неможливо здійснювати правосуддя, та видані відповідні розпорядження про визначення територіальної підсудності справ.²⁶ Деякі суди відновили роботу, наприклад, Мар'їнський районний суд Донецької області відновив роботу у м.Курахове.²⁷ Але, переважно, позивачам доводиться долати значні відстані між місцем проживання та судовими установами, яким передали територіальну підсудність. Наприклад, справи, підсудні Станично-Луганському районному суду Луганської області, до 31.03.2016 розглядалися у Новопсковському районному суді, за 150 км, після 31.03.2016 — у Біловодському районному суді²⁸, за 70 км від Станиці Луганської.

«Вони [прим. військові] коли заселилися, приєдналися до нашого лічильника. Накрутили 5,5 тисяч кіловатів. Ми пишемо в PEC у Маріуполь, що ми там не живемо, а вони відповідають, що нараховують за фактом, судиться як хочете. Я пішла до воєнного коменданта, а він каже „А що я можу? Вони змінюються, з кого мені вимагати“ [...]. Суд у Селидовому, це не так близько, ми через стан здоров'я не зможемо туди їздити. До того ж, зараз суди платні, за що ми будемо судитися? Пенсія у нас невелика, ще за квартиру ж платимо».

«Коли я подавала на розлучення та призначення аліментів, мене відправили в Дніпропетровську область, мій Макіївський суд переїхав

26 Верховний Суд України. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/

27 Мар'їнський районний суд Донецької області. Режим доступу: https://mr.dn.court.gov.ua/sud0533/pro_sud/contacts/

28 Верховний Суд України. Розпорядження про визначення територіальної підсудності справ. Режим доступу https://supreme.court.gov.ua/userfiles/rozp_6_0_38_16_2016_01_25_1.pdf

туди. Сказали, якщо додати довідку ВПО та пояснити, чому ви не можете з дитиною поїхати у Дніпропетровську область — можуть дозволити провести засідання тут. Ідуть на поступки, але все одно — хто знає, той може відстояти свої права, а хто не знає...».

Безпека

Жінки, що живуть поблизу контактної лінії асоціюють поняття безпеки виключно з фізичною безпекою, вірніше, з обстрілами.

Респонденткам також ставилися прямі питання щодо освітлення вулиць, конфліктних ситуацій з військовими, вуличних нападів та насильства, рівня злочинності. З відповідей на прямі запитання можна зробити припущення, що жінки, які проживають у зоні бойових дій або не стикаються з потенційно небезпечними ситуаціями в даному контексті (наприклад, не виходять з дому у темний час доби, через ймовірність обстрілів) або не асоціюють їх як небезпеку. Так, в одному випадку вже після інтерв'ю з'ясувалося, що досить гостро стоїть проблема із великими зграями безпритульних собак, особливо ввечері.

Домашнє насильство стосовно жінок та дітей в контексті безпеки так само не згадують. На прямі запитання респондентки переважно кажуть, що подібні випадки однозначно є, і були до війни, але зараз стали менш помітними. СПО зазначають відомі їм окремі випадки та неефективність наявних механізмів протидії насильству на контактній лінії. За їх словами, профільні інституції не мають ресурсів для надання допомоги та повноважень для вилучення дітей навіть в найкритичніших випадках.

«Не зовсім наш профіль, але іноді виявляється. Частіше за все, на наступну консультацію не приходять. [...] Це одиничні випадки, хоча за підручниками насильства тут має бути багато. [...] У попередньому проекті ми проводили тут анкетування, був перелік ситуацій: позначте, що ви вважаєте насильством. Там були всі види насильства, різні ситуації. Було багато анкет, де позначали, що, наприклад, сексуальне насильство це лише безпосередньо статевий акт. А в анкеті були (перераховані) всі види (насилля). Так що, я думаю, можливо, все є, просто його не оцінюють як насильство, тому не жаліються. „Б'є, значить любить“».

«Потрібні центри, особливо для прифронтових селищ. Щоб мама з дитиною могли там побути, там, де з жінкою попрацюють психологи, соціальні робітники, щоб вона могла прийняти якесь рішення, наприклад, піти від чоловіка».

Щодо випадків злочинності респондентки зазначають факти крадіжок в залишених

квартирах. Співробітники підтримуючих організацій у Щасті та Авдіївці відмічають регулярне патрулювання на вулицях.

У Костянтинівці та Краматорську респондентки кажуть про острах нападів та грабежів. Окремо відмічають, що через складне фінансове становище вимушені орендувати житло поруч з маргінальними сусідами, в неблагополучних та віддалених районах, з недостатнім вуличним освітленням та «непомітними» поліцейськими патрулями.

«Моя клієнтка медсестра, працює в травмпункті. У нас є парк. Так там дівчині за мобільний телефон перерізали горло. Вона лишилася жива, але мене цей випадок дуже налякав. На мене один раз нападали у місті, коли я щойно переїхала, о третій чи четвертій годині дня. Місцеві кажуть, що стара частина Краматорська завжди була небезпечною. Тим більше зараз. Велика міграція, люди приїжджають-виїжджають».

Соціально-психологічна підтримка

Ситуація у різних населених пунктах дуже відрізняється.

«Соціальна служба тут є, вони переважно виконують функцію поштарів, вони не приймають рішення, але возять документи. Це великий плюс, оскільки не потрібно витратити гроші та час».

«2–3 співробітники на 22 000 населення, коли рівень небезпечності... Охопити всіх соціальними послугами фізично нереально. Потрібні цілі бригади, щоб одразу підхоплювали, щойно відбувся який інцидент. Щойно якась ситуація маму загнала в стрес, щойно мама почала пити... В умовах війни, безробіття вона просто спивається або іде в загул. Чоловіки кидають свої родини... Матері не в змозі дбати про своїх дітей, вони просто виживають... Соціальні послуги їм не надаються».

«Для бабусь є соціальний супровід. Карітас наймає. [...] Є соціальні працівники, само собою, ще „Червоний Хрест“ наймає, навіть навчання проводять. Молодша медсестра - не знаю, як це. Щоб доглядали за бабусями. Але там такі критерії — щоб не було близьких. Якщо моя мати захоче, то не пройде, я ще не пенсійного віку, себто можу дбати про свою мати. [Респондентка має проблеми з серцем, але не оформлює інвалідність] [...] А є такі, хто залишився, а діти поїхали. Їм теж не дають супровід. А таких тут чимало. Є державні соціальні працівники, дівчата, працюють. Бабці так ними командують — так, там гуманітарку привезли, вперед. Допмагають по дому: приготувати, прибрати, прати. Дві чи три години на день. Окрім того, щоб копати город, а так все роблять».

Щодо психологічної допомоги, жінки, які перемістилися з непідконтрольних територій у відносно спокійні міста, зазначали, що звертались по допомогу через важкий стрес, депресивні стани, емоційні розлади, проблеми з адаптацією.

Всі жінки, що перемістилися у межах одного населеного пункту на контактній лінії казали, що послуги психолога були б дуже доречними для дітей. Жінки старшого і пенсійного віку підкреслюють, що психолог був би потрібен не їм, а молодим, особливо дітям.

Основні джерела інформації

І співробітники НУО, і опитані жінки погоджуються в тому, що найефективнішим каналом розповсюдження інформації є особисте спілкування. Не було назване жодне інтернет-медіа чи друковане видання. Окремо респондентки відзначали можливість дивитись українські телеканали через кабельне ТБ.

Рекомендації

У сфері інформаційних і освітніх заходів

1. Проводити широкі інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення правової обізнаності серед ВПО, а також на подолання стереотипного ставлення до ВПО серед представників місцевої громади;
2. Організовувати для жінок навчання необхідним навичкам для забезпечення їх ефективної участі у постконфліктних політичних процесах;
3. Розробляти програми для дівчат, уражених конфліктом, зокрема, тих, які були змушені покинути школу або вищий навчальний заклад, з метою їх мінімально стресового повернення до навчання;
4. Включати освітній компонент до програм надання гуманітарної допомоги (формування навичок прийняття рішень, планування бюджету тощо).

У сфері фінансової та соціальної підтримки

1. Розробити загальнодержавні програми цільового кредитування жінок-ВПО; продовжувати підтримку підприємницької діяльності жінок (враховувати факт, що у ВПО часто відсутні стартові позиції, зв'язки для того, щоб почати бізнес);
2. Забезпечити штат органів виконавчої влади, які займаються проблемами ВПО необхідною кількістю працівників, підвищувати рівень їх обізнаності щодо прав жінок у період конфлікту та постконфліктний період, міжнародних і регіональних стандартів захисту прав ВПО, зокрема уразливих груп населення, проводити навчальні й тренінгові заходи, направлені на підвищення кваліфікації та умінь відповідних службовців органів виконавчої влади;
3. Забезпечити підтримку для повних сімей у межах гуманітарних програм. Традиційні «уразливі групи», серед яких матері-одиначки, багатодітні родини, люди з інвалідністю, люди 75+, зазвичай, які завжди потрапляють до списків отримувачів допомоги і соціальних пільг, виплат.

У сфері вирішення інфраструктурних питань

1. Забезпечити належну інфраструктуру та сполучення на території України, яка прилягає до лінії зіткнення, оскільки відсутність належного забезпечення у цій сфері змушує осіб користуватися інфраструктурними об'єктами та школами, які знаходяться на непідконтрольній Україні території. Це викликано тим, що на прилеглих територіях до місця проживання людей відсутні пункти пропуску, через які можна було б

потрапити до школи чи інших об'єктів на території України.

У сфері здійснення правосуддя

1. Здійснювати періодичне проведення вищими судовими інстанціями України (у першу чергу, адміністративної спеціалізації) узагальнення судової практики у категоріях справ, пов'язаних із захистом прав ВПО, що сприятиме більшій визначеності судового вирішення справ й передбачуваності правового регулювання;
2. Використовувати ґендерно чутливу практику при проведенні слідчих дій, дій із охорони правопорядку у період конфлікту і постконфліктний період (залучення жінок в якості слідчих: жінки не обов'язково краще, ніж чоловіки, розслідують і розглядають справи про ґендерно обумовлене насильство, але ґендерний баланс створює умови для того, щоб жертви насилля почували себе комфортніше; забезпечити, щоб жінки, свобода яких обмежується, утримувалися окремо від чоловіків і нагляд за ними здійснювали також жінки; мають бути забезпечені необхідні санітарні умови; обшук жінок мають здійснювати також жінки);
3. Організувати підготовку з ґендерної тематики та розробляти кодекси поведінки та правила для співробітників поліції та військовослужбовців, включаючи миротворців;
4. Розширити можливості співробітників органів безпеки, медичних працівників і персоналу судових органів щодо збору та збереження доказів у справах про сексуальне насильство в конфліктних і постконфліктних ситуаціях. У свою чергу, Верховний комісар ООН у відповідному керівництві вказує на необхідність прийняття адекватних процесуальних правил щодо доведення фактів сексуального насильства в зоні конфлікту, розуміючи, що в таких умовах такі факти складно доводити, тобто йдеться про більш низький стандарт доведення.

У сфері бізнесу і прав людини²⁹

1. Бізнес має прийняти політику прийняття на роботу й забезпечення умов праці, яка враховує, максимально розумно, потреби уразливих груп населення, зокрема, ВПО, використовуючи ґендерні лінзи та беручи до уваги фактор конфлікту;
2. Забезпечити, щоб програми, які стосуються демобілізації та реінтеграції екс-комбатантів, розроблялися й здійснювалися спільно з приватним сектором (у тому числі жінок-комбатантів та інших осіб, пов'язаних з військовим конфліктом, враховуючи жінок, які не брали участь у бойових діях);
3. Інвесторам необхідно надавати фінансову підтримку та інвестиції жінкам, співпрацювати з банками і фінансовими інституціями для усунення ґендерного

²⁹ З урахуванням рекомендацій <https://www.unglobalcompact.org/library/5638?fbclid=IwAR1xkiZGTFR2HBxjDDHgXekar0-tBLAY-YQO0evp4m2L1bd-Kqf82clg7zU>.

розриву у фінансовій доступності;

4. Неурядовим організаціям потрібно доводити до національних і міжнародних акторів інформацію щодо становища жінок, чиї інтереси уражені конфліктом, про їх потреби та можливі механізми розв'язання наявних проблем.

Географія дослідження

Донецька область

Міста на лінії розмежування: Мар'їнка та Авдіївка належать до Донецько-Макіївської агломерації, місто Торецьк — до Горлівсько-Єнакієвської. Необхідно відзначити, що лінія розмежування проходить через агломерації, «відсікаючи» ці населені пункти від центру. Таким чином, більшість звичних послуг та можливостей працевлаштування для мешканців цих міст недоступні.

Мар'їнка — населення до 10 000 осіб. Межує з Петровським районом Донецька. У 2015 році під час наступу бойовиків т.зв. «ДНР» артилерією було сильно пошкоджено цивільну інфраструктуру міста, роботу підприємств зупинено. Відстань до адміністративного центру області — 120 км.

Авдіївка, розташована приблизно за 15 км на північ від Донецька та близько 100 км до Краматорська. Фактично, є мономістом, у якому безперервно працює найбільше в Україні коксохімічне виробництво. Проживає близько 20 000 осіб.

Торецьк — шахтарське місто, 50 км до адміністративного центра області, відстань до околиць Горлівки 5-7 км. Населення близько 35 000 осіб, разом із селищами — до 70 000 осіб. У місті працюють шахти, проте працівники скаржаться на вкрай низькі зарплати і багатомісячні заборгованості по виплатах. Прямого залізничного сполучення немає, найближча станція за 7 км, звідки курсують приміські потяги.

Міста Костянтинівка та Краматорськ — міста з населенням приблизно 70 000 осіб та відповідно 150 000 осіб. До війни вважалися маленькими депресивними містами, були звільнені у 2014 році. Збережені промислові об'єкти та інфраструктура, працюють адміністративні установи. Найменша відстань до контактної лінії в районі непідконтрольної Горлівки — близько 60 км до Краматорська і 40 км до Костянтинівки. З 2015 року в Краматорську знаходиться Донецька обласна військово-цивільна адміністрація. Є залізничне сполучення.

Луганська область

Необхідно зазначити, що в Луганській області працює лише 1 пункт пропуску з непідконтрольної території, КПВВ «Станиця Луганська», виключно у пішохідному режимі, що додатково уразлює маломобільних людей. У 2017 році українська сторона відкрила пункт пропуску КПВВ «Золоте» зі смугами для руху автомобілів, але з боку т.зв. «ЛНР» робота цього КПП блокується.³⁰ Необхідно також зазначити критично поганий

30 На Луганщині відкрили перший автомобільний пункт пропуску «Золоте» Режим доступу: <http://loga.gov.ua/oda/press/news/naluganshchini-vidkrili-pershiy-avtomobilniy-punkt-propusku-zolote>

стан асфальтованого покриття в області, особливо взимку, що ускладнює сполучення між населеними пунктами. Безпечна швидкість руху на деяких ділянках становить 10–15 км/год.

Переважає більшість залізничних вузлів та депо Луганської області знаходяться на непідконтрольних територіях, міжрегіональні потяги відправляються лише з міста Лисичанськ.

Золоте — населений пункт у Попаснянському районі (до 2014 року відносився до Первомайської міської ради³¹), що адміністративно об'єднував селища навколо вугільних шахт, одне з яких, Золоте-5, контролюється силами т.зв. «ЛНР». Золоте-4, через яке проходить контактна лінія, до вересня 2018 року вважалось «сірою зоною», КПВВ знаходиться на відрізку автошляху між Золотим-4 і Золотим-1. Населення до 15 000 осіб. Шахти належали до об'єднання ДП «Первомайськвугілля», управління якого знаходиться у непідконтрольному Первомайську. Зараз у Золотому залишилося 2 шахти «Золоте» і «Карбоніт», шахта «Первомайська» знаходиться у непідконтрольному Золоте-5.

Щастя — мономісто у Новоайдарському районі. До 2014 року адміністративно підпорядковувалося Жовтневому району м. Луганськ³², до околиць якого 17 км. Головний промисловий об'єкт — працююча Луганська ТЕС. Населення 10 000 осіб. Контактна лінія проходить, фактично, по річці Сіверський Донець, за кілька сотень метрів від крайніх будинків міста.

Ольховські дачі — дачний масив у Станично-Луганському районі, відстань до контактної лінії близько 10 км, у якому, за даними Гуманітарної Місії «Проліска» проживає близько 1000 ВПО. У доступі є 4 магазини і аптека, з комунікацій — електрика, газ. Для отримання послуг необхідно їхати до сусідніх населених пунктів — Станиця Луганська, Вільхова.

У місті Северодонецьк з 2015 року розміщено Луганську обласну військово-цивільну адміністрацію, збережено інфраструктуру. Населення 100 000 осіб. Не має прямого залізничного сполучення, найближчі станції — у містах Рубіжне та Лисичанськ.

31 Про зміни в адміністративно-територіальному устрої Луганської області, зміну і встановлення меж Перевальського і Попаснянського районів Луганської області. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1693-18>

32 Про зміни в адміністративно-територіальному устрої Луганської області, зміну і встановлення меж Новоайдарського і Слов'яносербського районів Луганської області. Режим доступу: <https://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1692-18>

Аналіз державних програм і стратегій, які не є спеціально ґендерно орієнтованими, на наявність в них положень, які враховують специфіку положення жінок з числа внутрішньо переміщених осіб

Передбачений захід	Відповідний пункт Заключних зауважень Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок за результатами розгляду державної доповіді України
<p>I. ДЕРЖАВНА ЦІЛЬОВА ПРОГРАМА відновлення та розбудови миру в східних регіонах України, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 1071³³</p>	
<p>Створення нових робочих місць та підвищення рівня зайнятості населення, насамперед найбільш вразливих груп:</p> <ul style="list-style-type: none"> · здійснення заходів, спрямованих на розвиток лідерських навичок жінок, та підтримка відкриття власного бізнесу жінками із сільської місцевості; Індикатор: кількість жінок, які розпочали власну справу (200 у 2017, по 100 у 2018 та 2019). 	<p>П. 37 е) Сприяти розвитку підприємництва.</p>
<p>Посилення безпеки в територіальних громадах та здійснення заходів щодо запобігання ґендерно обумовленому насильству:</p> <ul style="list-style-type: none"> · підготовка тренерів з питань безпеки в територіальних громадах, а також запобігання та реагування на ґендерно обумовлене насильство (індикатор: 20 тренерів на рік); · навчання місцевих представників правоохоронних органів з питань ґендерно обумовленого насильства (300 осіб на рік); · проведення в Донецькій та Луганській областях навчальних тренінгів для представників місцевих засобів масової інформації та громадських організацій, які опікуються внутрішньо переміщеними особами та питаннями протидії ґендернозумовленому насильству; · проведення круглих столів для посилення безпеки в територіальних громадах та запобігання ґендерно обумовленому насильству. 	<p>П. 15 b) Забезпечити відповідну підготовку для юристів, слідчих, прокурорів і співробітників поліції з метою підвищення їх можливостей для проведення розслідування, документування та притягнення до відповідальності винних у випадках сексуального насильства відповідно до Міжнародного протоколу щодо документації і розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. П. 28 b) Використовувати новаторські заходи, спрямовані на засоби масової інформації, для поглиблення розуміння реальної рівності жінок і чоловіків, а також посилення позитивного і не стереотипного уявлення про жінок у всіх сферах, з особливим акцентом на систему освіти. П. 29 b) Прийняти всеосяжні заходи щодо запобігання та боротьби з насильством щодо жінок та дівчат і забезпечити, щоб винні притягувалися до відповідальності і несли належне покарання.</p>
<p>II. СТРАТЕГІЯ інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження довгострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2020 року³⁴</p>	
<p>Стратегія базується на принципах протидії насильству в умовах міжнародного збройного конфлікту, в тому числі ґендерно обумовленому</p> <p>Передбачено необхідність створення і сталого функціонування механізму міжсекторальної взаємодії (охорона здоров'я, психологічна та соціальна підтримка, охорона громадського порядку, правова допомога) та взаємодії з громадськістю для подальшого посилення спроможності та координації діяльності щодо реагування на ґендерно обумовлене та інші види насильства.</p> <p>Конкретних заходів не містить.</p> <p>Проект Плану заходів з реалізації Стратегії – ґендерний компонент повністю відсутній.</p>	<p>П. 17 a) Забезпечити задоволення конкретних потреб різних груп внутрішньо переміщених жінок, які піддаються різним формам дискримінації, в тому числі вдів, жінок-інвалідів³⁵, літніх жінок, жінок, що належать до ромів або ЛБТ, а також забезпечити довгострокові заходи щодо задоволення потреб внутрішньо переміщених жінок і дівчат. b) Забезпечити ефективне виконання Закону про ВПО шляхом видання нормативних актів, що забезпечують його практичне застосування. c) Забезпечити внутрішньо переміщеним жінкам і дівчатам адекватний доступ до медичних послуг, освіти, харчування, житла, свободи переміщення, реєстрації, соціальних пільг, правосуддя і доступ до прийняття довгострокових рішень, а також забезпечити для них стабільну зайнятість.</p>

33 <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1071-2017-%D0%BF/page>.

34 <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/909-2017-%D1%80>.

35 В тексті використано цитати з нормативно-правових актів, терміни «права інвалідів», «жінки-інваліди» є прямим цитуванням тексту відповідних Програм та Стратегій

III. ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ПРОГРАМА Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на період до 2021 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 230-р³⁶

Гендерний компонент відсутній.

Положення, спрямовані на:

- попередження і протидію гендерно обумовленому насильству щодо дівчат;
- врахування потреб дівчат з інвалідністю, ромських дівчат, сільських дівчат з числа ВПО та інших уразливих груп;
- покращення доступу дівчат до інформаційних технологій тощо.

П. 35

а) Активізувати зусилля щодо перегляду шкільних програм і підручників для усунення негативних стереотипів по відношенню до жінок і дівчат.

IV. СТРАТЕГІЯ захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року, схвалена Указом Президента України від 8 квітня 2013 року № 201/2013³⁷

Гендерний компонент відсутній.

П. 35

d) Заохочувати доступ дівчат-ромів до освіти, і забезпечувати продовження ними навчання на всіх рівнях освіти шляхом підвищення обізнаності про важливість освіти як права людини і як основи для розширення прав і можливостей жінок, а також посилити виконання політики повторного вступу, що дозволяє дівчатам-ромам, які покинули навчання, повернутися до школи.

V. ДЕРЖАВНА ЦІЛЬОВА ПРОГРАМА «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.2012 № 706³⁸

ЗАВДАННЯ І ЗАХОДИ
Рівність і недискримінація. Жінки-інваліди
Однак гендерний компонент відсутній.

П. 17

а) Забезпечити задоволення конкретних потреб різних груп внутрішньо переміщених жінок, які піддаються різним формам дискримінації, в тому числі вдів, жінок-інвалідів, літніх жінок, жінок, що належать до ромів або ЛБТ, а також забезпечити довгострокові заходи щодо задоволення потреб внутрішньо переміщених жінок і дівчат.

П. 30

f) Забезпечити адекватні умови для компенсації і реабілітації для жінок-інвалідів, які є жертвами насильства.

П. 37

а) Активізувати зусилля по створенню сприятливих умов для отримання жінками економічної незалежності, в тому числі шляхом підвищення рівня інформованості роботодавців з державного і приватного секторів економіки про заборону дискримінації жінок у сфері зайнятості, в тому числі жінок-інвалідів, а також всіляко сприяти входженню жінок у формальну економіку, в тому числі шляхом надання професійно-технічної освіти.

f) Активізувати зусилля з надання жінкам, постраждалим від конфлікту, в тому числі жінкам-інвалідам, вдовам і жінкам, що є головами домогосподарств, стійких економічних можливостей, а також ефективно вирішувати всі перешкоди на шляху забезпечення справедливої участі жінок у ринку праці.

36 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/230-2017-%D1%80>.

37 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/201/2013>.

38 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/706-2012-%D0%BF>.

VI. СТРАТЕГІЯ подолання бідності, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р. № 161-р³⁹, План заходів на 2018 рік з реалізації Стратегії подолання бідності, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2018 р. № 99-р⁴⁰

Сприяння забезпеченню гендерної рівності оплати праці в усіх сферах економічної діяльності шляхом посилення державного та громадського контролю, поступового введення гендерних квот на державних підприємствах:

- розроблення методичних рекомендацій щодо включення положень, що забезпечують рівні права та можливості жінок і чоловіків, зокрема щодо оплати праці, надання відпусток, умов праці, можливостей поєднувати професійні та сімейні обов'язки, до Генеральної угоди щодо регулювання трудових відносин та соціально-економічних інтересів працівників і роботодавців, галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів;
- здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про працю, зайнятість та загальнообов'язкове державне соціальне страхування стосовно заборони дискримінації за ознакою статі;
- проведення для роботодавців та профспілок семінарів, нарад, засідань за круглим столом, тренінгів стосовно запровадження міжнародних стандартів рівності в оплаті праці жінок і чоловіків з урахуванням європейського досвіду.

П. 25

а) Сприяти розбудові спроможності всіх відповідних державних посадових осіб і політиків, а також політичних партій, зокрема, в рамках концепції тимчасових спеціальних заходів, а також прийняти і здійснити відповідні заходи, в тому числі визначити низку обумовлених в часі цілей і квот, спрямованих на досягнення фактичної рівності жінок і чоловіків у всіх сферах, де жінки недостатньо представлені або перебувають в несприятливому становищі, в тому числі в суспільному і політичному житті, освіті, охороні здоров'я та зайнятості.

б) Усунути основоположні причини неакісного здійснення існуючих тимчасових спеціальних заходів і прийняти законодавство для заохочення використання тимчасових спеціальних заходів, що охоплює як державний, так і приватний сектори економіки.

П. 27

а) Без зволікання впровадити комплексну стратегію, що передбачає активні і послідовні заходи, орієнтовані на жінок і чоловіків з усіх прошарків суспільства, з метою ліквідації дискримінаційних стереотипів і патріархатних уявлень про роль і обов'язки жінок і чоловіків в сім'ї та в суспільстві.

П. 28

б) Використовувати новаторські заходи, спрямовані на засоби масової інформації, для поглиблення розуміння реальної рівності жінок і чоловіків, а також посилення позитивного і не стереотипного уявлення про жінок у всіх сферах, з особливим акцентом на систему освіти.

П. 37

а) Активізувати зусилля по створенню сприятливих умов для отримання жінками економічної незалежності, в тому числі шляхом підвищення рівня інформованості роботодавців з державного і приватного секторів економіки про заборону дискримінації жінок у сфері зайнятості, в тому числі жінок-інвалідів, а також всіляко сприяти входженню жінок у формальну економіку, в тому числі шляхом надання професійно-технічної освіти.

б) Ефективно гарантувати дотримання принципу рівної оплати за працю рівної цінності, вжити заходів щодо скорочення і ліквідації розриву в оплаті праці чоловіків і жінок і регулярно переглядати рівень заробітної плати в секторах, де зосереджені жінки.

VII. ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНА ЦІЛЬОВА СОЦІАЛЬНА ПРОГРАМА протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014–2018 роки, затверджена Законом України від 20.10.2014р. № 1708-VII⁴¹

Передбачає:

- застосування гендерно орієнтованого підходу під час планування та здійснення заходів у сфері протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу;
- запровадження гендерно орієнтованого підходу під час надання послуг людям, які живуть з ВІЛ, та представникам груп підвищеного ризику щодо інфікування ВІЛ;
- проведення дослідження рівня доступності медичної допомоги і соціальних послуг, що надаються людям, які живуть з ВІЛ, з урахуванням гендерно орієнтованого підходу державними та громадськими організаціями, та розроблення за його результатами плану заходів щодо визначення чи підвищення рівня їх надання;
- забезпечення проведення навчання, підготовки та перепідготовки з питань протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу (з урахуванням гендерного підходу) (працівників Міністерства освіти і науки, молоді та спорту Автономної Республіки Крим, структурних підрозділів молоді та спорту обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій, викладачів навчальних закладів, соціальних працівників, фахівців із соціальної роботи та працівників соціальних закладів);
- створення і забезпечення функціонування з урахуванням гендерно орієнтованого підходу, необхідності запобігання насильству та дискримінації ресурсно-інформаційного центру для узагальнення та поширення технологій і досвіду соціальної роботи з дітьми які відносяться до групи ризику.

Особлива увага приділена вагітним жінкам (передбачено серію заходів мінімізації і подолання ризиків).

П. 39

с) Активізувати виконання стратегій по боротьбі з ВІЛ/СНІДом, зокрема, превентивних стратегій, і продовжити надання безкоштовної антиретровірусної терапії всім жінкам з ВІЛ/СНІДом, а також стратегій по боротьбі з алкоголізмом і споживанням наркотиків серед жінок.

П. 15

д) Забезпечити доступ жінкам, які стали жертвами сексуального насилля, до комплексної медичної допомоги, в тому числі екстреної контрацепції та профілактики зараження ВІЛ/СНІДом, підтримки психічного здоров'я та психологічної підтримки, яка надається фахівцями в галузі охорони здоров'я, що належним чином підготовлені для виявлення сексуального насильства і усунення його наслідків, а також забезпечити постраждалим доступ до судово-медичних досліджень, і в зв'язку з цим звертатися за допомогою до відповідних установ та структур Організації Об'єднаних Націй.

39 <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/248898080>.

40 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/99-2018-%D1%80>.

41 <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1708-18>.

Аналіз державних програм і стратегій, які є спеціально ґендерно орієнтованими, на наявність в них положень щодо захисту прав жінок у період конфлікту і в постконфліктний період

I. НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЛАН ДІЙ з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.09. 2018 р. № 634-р⁴²	
<p>Забезпечення проведення систематичного навчання з питань прав людини, зокрема прав жінок, для всіх співробітників правоохоронних органів і військово-службовців, а також впровадження та дотримання суворого кодексу поведінки з метою ефективного забезпечення дотримання прав людини;</p>	<p>Внесення змін до навчальних курсів з питань прав жінок у закладах вищої освіти системи МВС та сектору безпеки і оборони, розроблення нових курсів та включення їх до навчальних планів;</p>
<p>Відхилення клопотання про амністію для осіб, підозрюваних, звинувачених або засуджених за вчинення військових злочинів, злочинів проти людяності або грубих порушень прав людини, в тому числі пов'язаного з конфліктом сексуального насильства;</p>	<p>Внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів про неприпустимість амністії для осіб, підозрюваних, обвинувачених або засуджених за вчинення військових злочинів, злочинів проти людяності або грубих порушень прав людини, в тому числі пов'язаного з конфліктом сексуального насильства;</p>
<p>Надання жінкам і організаціям громадянського суспільства можливості робити свій внесок у мирний процес як активних учасників, створюючи ефективні канали комунікації та координації і спільні ініціативи, що враховують пріоритети жінок;</p>	<p>Розроблення контрольного списку з ідентифікації порушень прав жінок в ході мирних переговорів;</p>
<p>Забезпечення відповідної підготовки для юристів, слідчих, прокурорів і співробітників поліції з метою збільшення їх можливостей для проведення розслідування, документування та притягнення до відповідальності винних у випадках сексуального насильства відповідно до Міжнародного протоколу щодо документації і розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту;</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розроблення стандартів ґендерної компетентності для кожного рівня вищої освіти в межах спеціальностей «Право», «Правоохоронна діяльність», «Міжнародне право» та затвердження їх як невід'ємної складової стандарту вищої освіти за зазначеними спеціальностями; 2. Розроблення критеріїв ґендерної компетентності працівників судових, прокурорських, слідчих органів у частині знань та навичок з ідентифікації, проведення розслідування, документування та притягнення до відповідальності винних у випадках сексуального насильства; 3. Розроблення вимоги ґендерної компетентності до загальних критеріїв під час прийому на роботу та щорічного оцінювання результатів службової діяльності працівників судових, прокурорських, слідчих органів і співробітників поліції; 4. Розроблення рекомендованого онлайн-курсу з питань проведення розслідування, документування та притягнення до відповідальності винних у випадках сексуального насильства відповідно до Міжнародного протоколу з документування та розслідування сексуального насильства в умовах збройного конфлікту; 5. Проведення тренінгів (з тестуванням та сертифікацією) з формування навичок з розслідування, документування та притягнення до відповідальності винних у випадках сексуального насильства для працівників судових, прокурорських, слідчих органів і співробітників поліції; 6. Виготовлення та розповсюдження методичних матеріалів з питань розслідування, документування та притягнення до відповідальності винних у випадках сексуального насильства для працівників судових, прокурорських, слідчих органів і співробітників поліції.
<p>Забезпечення всебічного розгляду питань, пов'язаних з проблемою сексуального насильства, обумовленого конфліктом, у будь-яких майбутніх процесах правосуддя перехідного періоду, що охоплюють весь спектр судових і несудових заходів, включаючи ініціативи в галузі кримінального переслідування, розслідування з метою встановлення істини, програми відшкодування шкоди, інституційні реформи або їх поєднання, а також проведення національних консультацій, зокрема за участю осіб, які постраждали від порушень прав людини і зловживань;</p>	<p>Забезпечення визначення порядку ідентифікації, документування та розслідування випадків обумовленого збройним конфліктом сексуального насильства та направлення постраждалих осіб до відповідних установ за отриманням необхідної допомоги;</p>

42 <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-go-planu-dij-z-vikonannya-rekomo-zhinok-do-vosmoyi-periodichnoyi-dopovidi-ukrayini-pro-vikonannya-konvenciyi-pro-likvidaciyu-vsih-form-diskriminaciyi-shchodo-zhinok-na-period-do-2021-roku>.

<p>Забезпечення задоволення конкретних потреб різних груп внутрішньо переміщених жінок і дівчат, які піддаються різним формам дискримінації, в тому числі вдів, жінок з інвалідністю, літніх жінок, жінок, що належать до ромських національних меншин або сексуальних меншин, а також забезпечення довгострокових заходів щодо задоволення потреб внутрішньо переміщених жінок і дівчат;</p>	<p>Здійснення гендерного аналізу потреб різних груп внутрішньо переміщених жінок і дівчат, включаючи тих, що піддаються різним формам множинної дискримінації (в тому числі вдів, жінок і дівчат з інвалідністю, літніх жінок, жінок, що належать до ромських національних меншин або сексуальних меншин), та розроблення пропозицій щодо регулювання виявлених потреб різних груп внутрішньо переміщених жінок і дівчат шляхом видання підзаконних нормативних актів, що забезпечують права внутрішньо переміщених осіб;</p>
<p>Забезпечення ефективного виконання Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» шляхом видання нормативних актів, що забезпечують його практичне застосування;</p>	<p>Здійснення громадського контролю за виконанням законодавства щодо забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб;</p>
<p>Забезпечення внутрішньо переміщеним жінкам і дівчатам доступу до медичних послуг, освіти, харчування, житла, свободи переміщення, реєстрації, соціальних пільг, правосуддя і доступу до прийняття довгострокових рішень, а також забезпечення для них стабільної зайнятості;</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Запровадження заходів з гендерного інтегрування в діяльності центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування і реалізацію державної політики з питань внутрішньо переміщених осіб; 2. Надання інформаційної та методичної підтримки приймаючим громадам та внутрішньо переміщеним особам щодо інтеграції внутрішньо переміщених жінок і дівчат;
<p>Активізація зусиль з надання жінкам, постраждалим від конфлікту, зокрема жінкам з інвалідністю, вдовам та жінкам, що є головами домогосподарств, стійких економічних можливостей, а також ефективне подолання всіх перешкод на шляху забезпечення справедливої участі жінок у ринку праці;</p>	<p>Передбачення під час створення єдиного реєстру отримувачів соціальної допомоги та інших соціальних виплат обліку жінок, постраждалих від конфлікту, зокрема жінок з інвалідністю, вдів і жінок, що є головами домогосподарств, за місцем проживання (регіоном).</p>
<p>II. ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ПРОГРАМА забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року⁴³, постанова Кабінету Міністрів України від 11.04. 2018 р. № 273</p>	
<p>Покращення становища груп населення, які страждають від дискримінації більше ніж за однією ознакою, включаючи ознаку статі;</p>	<p>Проведення заходів з інформування внутрішньо переміщених осіб щодо можливостей доступу до медичних, освітніх, соціальних послуг, зайнятості та правосуддя тощо.</p>
<p>III. ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ПРОГРАМА протидії торгівлі людьми на період до 2020 року⁴⁴, постанова Кабінету Міністрів України від 24.02. 2016 р. № 111</p>	
<p>Проведення профілактичної роботи, спрямованої на попередження протидії торгівлі людьми, особливо серед внутрішньо переміщених осіб;</p>	
<p>Проведення широкомасштабних інформаційних кампаній серед населення, в тому числі серед внутрішньо переміщених осіб, щодо запобігання ризикам потрапляння в ситуації торгівлі людьми та можливостей отримання допомоги;</p>	
<p>Розроблення та затвердження списку індикаторів для сприяння виявленню осіб, які постраждали від торгівлі людьми, в тому числі осіб без громадянства та внутрішньо переміщених осіб;</p>	
<p>Ідентифікація осіб, які постраждали від торгівлі людьми серед внутрішньо переміщених осіб.</p>	

43 <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-socialnoyi-programi-zabezpechennya-rivnih-prav-ta-mozhливостей-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2021-roku>.

44 <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D0%BF>.

